קנין הלכה

3

מראי מקומות

מס׳ 7

חודש טבת תשפ"ד

יו"ד הלכות רבית

סימנים קעב, קסד, קעו עד סעיף ו

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד׳ ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

מראי מקומות

סימן קעב

סעיף א

<u>דיני משכנתא</u>

ענין המשכנתא הוא שהמלוה מקבל לרשותו אחד מהנכסים של הלוה [שדה או בית וכיו"ב] בתורת משכון ובטחון לפירעון החוב, והיה מקובל שהמלוה נוהג בשדה זו מנהג בעלים, חורשה וזורעה ומוכר פירותיה, וכשהגיע זמן הפירעון והלוה פרע את החוב חזר הנכס לרשותו, ונמצא שהמלוה על המשכנתא מקבל תוספת על הקרן של ההלואה בכך שהוא אוכל את פירות הנכס שקיבל במשכנתא, ויש בזה לכאורה איסור רבית.

והראשונים דימו את זכותו של המלוה בקרקע של המשכנתא, לזכותו של שוכר, שיש לו קנין בגוף הקרקע לפירותיה.[1] וכתבו[2] דהקרקע קנויה לו לכל דבר אפילו למשטח בה פירי ולהעמיד שם בהמותיו.

בגמרא הובאו אופנים שונים של משכנתא, ויש ביניהם חילוקים לדינא הן בדיני ממונות והן בדיני רבית.

א] **<u>משכנתא באתרא דלא מסלקי ובאתרא דמסלקי</u>**

בגמרא [דף סז:] חילקו בין שני סוגי משכנתא, היו מקומות שנהגו שאין הלוה יכול לסלק את המלוה מהמשכנתא בתוך תקופת ההלואה, שאם הלוהו מעות לחמש שנים ונתן לו משכנתא, ובא הלוה לפרוע את חובו בתוך הזמן ולסלק את המלוה מהקרקע אינו יכול, והיו מקומות שנהגו שהלוה יכול לסלק את המלוה מהקרקע בתוך הזמן אם יפרע את חובו.

ובגמרא הביאו בזה חילוקים בדיני ממונות, שבאתרא דלא מסלקי יש למלוה זכות חשובה בקרקע, ולכן אם מת, בכור נוטל בה פי שנים, ובעל חוב של המלוה גובה אותה בחובו, ואין זה כמטלטלי דיתמי דלא משתעבדי לבע"ח, וגם אין שביעית משמטת חוב זה.

ולענין רבית נחלקו הראשונים, יש אומרים שאין שום קולא במשכנתא זו, דיש הסוברים שיש בזה איסור רבית מהתורה,[3] וי"א שיש בזה איסור דרבנן,[4] ויש הסוברים שמשכנתא זו מותרת.[5]

<u>להלכה</u>: השו"ע נקט כהרמב"ם, שאין שום צד קולא בזה שאין הלוה יכול לסלק את המלוה באמצע הזמן, ולכן לא הובא בשו"ע חילוק בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי.

והרמ"א הביא ביש אומרים קמא את שיטת תום' והרא"ש שהתירו באתרא דלא מסלקי בין בבית ובין בשדה.

ביאורים והערות

1. ואמרו בגמרא [דף סח.] מאי משכנתא, דשכונא גביה, ונפק"מ לדינא דבר מצרא, שאם הלוה בא למכור את הקרקע לאחרים יש למלוה דין בר מצרא והוא זכאי לקנותה. ולמדו מזה הראשונים דה"ה לשאר משכיר ושוכר, שיש לשוכר דין בר מצרא.
2. תוס' [דף סד. ד"ה מה], ואף שכתבו זאת לגבי משכנתא דסורא, מ"מ נראה שדבריהם נאמרים בכל משכנתא.
3. כן כתב הגר"א [ריש סי' קעב] בדעת הרי"ף, וכן משמע ברמב"ם [פ"ו מלוה ה"ז] לענין משכנתא בבית [משא"כ בשדה שפירותיה מסופקים, ולכן אין בזה איסור ר"ק מהתורה רק רבית דרבנן].
4. כן דעת הרמב"ן והרשב"א והראב"ד.
5. כן דעת רש"י [במשכנתא דשדה ולא בבית], ותוס' והרא"ש [עיי"ש שהתירו אף בבית].

קנין הלכה

מראי מקומות

ב] **משכנתא בנכייתא ושלא בנכייתא**

בגמרא מבואר שלפעמים היו עושים הסכם שהמלוה אוכל את פירות השדה בלי לנכות מהחוב, וזוהי משכנתא בלא נכייתא, ולפעמים היו מסכימים ביניהם שינכה לו מהחוב עבור כל שנה של אכילת הפירות, ובדרך כלל לא היה הניכוי מתאים לשווי האמיתי של הפירות, אלא היה מנכה דבר מועט מחובו אף בשדה שפירותיה מרובים.

גם במשכנתא זו נחלקו בגמרא [דף סז:], וכן נחלקו הראשונים לענין פסק הלכה, דיש שנקטו שמשכנתא זו מותרת,[6] ויש שנקטו שמשכנתא זו אסורה מדרבנן,[7] אך לכו"ע מוסכם שאין במשכנתא זו איסור תורה.[8]

ג] **משכנתא דסורא**

גם זה מעין משכנתא דנכייתא אלא שבמשכנתא זו מסכימים המלוה והלוה שכל סך ההלואה ייפרע ע"י אכילת הפירות, וכותבים בשטר שנותן לו את המשכנתא לכו"כ שנים ובהן יאכל המלוה פירות, ובכלות השנים האלו תחזור השדה ללוה בלי שיוצרך לפרוע סך נוסף.

משכנתא זו מותרת לכל הדעות. בטעם ההיתר כתבו תוס' [דף סד:] שהוא משום דהוי כמשכנתא דנכייתא, אלא שגם האוסרים בנכייתא מתירים במשכנתא זו, משום דכיון שמפרש בשטר את הניכוי הכללי על כל הקרן של ההלואה, לכן לא מיחזי כהלואה אלא נראה כלוקח בסך ההלואה את פירות השנים האלו.[9]

והרמב"ם [פ"ו ה"ח] כתב שמשכנתא דסורא היא כשכירות, וכל תנאי שבשכירות קיים, וכן לשון הר"ח והרמב"ן "שאין כאן הלואה כלל רק שכירות בעלמא".

הט"ז [ס"ק א] הביא טעם נוסף מהרמב"ן [המובא בב"י] דבמשכנתא דסורא אין אחריות החוב על הלוה כבשאר הלואה, ואם שטפה נהר אין המלוה נוטל כלום, וכוונתו שבאופן זה מיחזי טפי כזביני ולא כהלואה, וכפי שהבאנו לשונו בהערה.[10]

ביאורים והערות

6. כן דעת רש"י [דף סד:] והרמב"ם [עיי"ש שהתירו רק בשדה ולא בבית, שפירותיו מובטחים], וכן דעת תוס' [דף סד:] והרא"ש והרשב"א. [והם התירו גם בבית, וכשיטת ר"ת דגם בית אין פירותיו מובטחים שמא יפול או ישרף].

7. כן דעת הרי"ף והרמב"ן. והראב"ד נקט דבאתרא דלא מסלקי שרינן בנכייתא, ובאתרא דמסלקי ה"ז אסור מדרבנן.

8. בטעם הא דאין בה איסור תורה, כתב רש"י [דף סד: ד"ה קא ודף סז: ד"ה באתרא] דהוא משום דכיון שהפירות אינם בטוחים, נמצא שקונה בנכייתא זו את זכות הספק. [וצ"ל דאף שלפירות מסופקים יש מחיר מסויים, מ"מ כיון שאין זה שווי מוגדר לא מקרי רבית קצוצה, שאין כאן רבית הניכרת].

וברי"ף משמע דעצם זה שאינו אוכל את הפירות בחינם אלא משלם עבורם, ואפילו תשלום מועט, הוי סיבה שאינו בגדר רבית קצוצה, וכתב בספר תורי זהב שהוא משום דאין אונאה לקרקעות. וברמב"ן משמע שעיקר הטעם משום שמחמת הנכייתא יש כאן אפשרות שלא יקבל גם את הקרן של ההלואה במלואה, וא"כ כל עיקר ההלוואה הזו נידונית כעין זביני, וכאומר מה שעיזי חולבות מכור לך.

9. ומשמע מתוס' שעיקר ההיתר משום הנכייתא, ואולי עיקר הא דאין כאן איסור תורה הוא כשיטתם [דף סד:] דהוא משום שאין הפירות בטוחים ואין זו ר"ק, ולכן יש שהתירו בנכייתא, ואף האוסרים התירו במשכנתא דסורא שאינה נראית כ"כ כהלואה.

10. עוד כתב הרמב"ן טעם נוסף, דכיון שאם ישטוף נהר את השדה יפסיד המלוה את חובו, נמצא שיש כאן הלואה שאין הלוה אחראי עליה, וגם אין בה לשון מלוה רק לשון מקח, ונראה דהוי כעין 'מה שעיזי חולבות' מכור לך שאינו בגדר הלואה רק בגדר מכר, וכעין מש"כ הרמב"ן [גיטין דף ל:]. ומשמע ברמב"ן ששני הטעמים שכתב נכונים להלכה, אלא שנ"מ במקרה שהתנו שהלוה יכול לסלק את המלוה מהמשכנתא ע"י פירעון חובו, שבזה לפי הרמב"ן לא קיים ההיתר של שכירות, שהרי באופן זה שהלוה מסלקו חוזרת וניעורה ההלואה, ומ"מ ההיתר האחר קיים. [אמנם ברמב"ם מבואר דס"ל דאף באופן שהלוה יכול לסלקו קיים ההיתר של שכירות, אלא שעשו תנאי בשכירות זו וכל תנאי שבשכירות קיים, ועיין להלן במה שיובא מהש"ך (ס"ק א)].

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>להלכה</u>: השו"ע פסק כהרמב"ם [פ"ו ה"ח בשם מקצת הגאונים] שלא התיר משכנתא בנכייתא, וגם לא התיר משכנתא באתרא דלא מסלקי, והתיר רק משכנתא דסורא, וכפי שנתבאר עניינה לעיל.

<u>משכנתא דסורא כשיש ללוה זכות לסלק את המלוה באמצע הזמן</u>

הראשונים נחלקו אם ההיתר של משכנתא דסורא נאמר גם כשיש ללוה זכות לסלק את המלוה באמצע הזמן. הרמב"ם [פ"ו ה"ח] הביא שגם באופן זה נאמר ההיתר, ומשום שמשכנתא זו היא כשכירות וכל תנאי שבשכירות קיים, וכן דעת תוס' [דף סז: ד"ה במישלם]. והראב"ד שם חלק על הרמב"ם וכתב דאין היתר אלא כשהלוה אינו יכול לסלק את המלוה באמצע הזמן.

<u>להלכה</u>: השו"ע פסק כהרמב"ם ותוס' שיש בזה היתר גם כשהלוה יכול לסלק את המלוה.

<u>משכנתא דסורא כשיש למלוה זכות לגבות חובו באמצע הזמן</u>

עיין ש"ך [ס"ק א] שכתב שנידון זה [אם יש היתר במשכנתא דסורא גם כשהמלוה יכול לתבוע חובו באמצע הזמן] תלוי במחלוקת הראשונים בטעם ההיתר של משכנתא דסורא, ובחילוק שבינה לבין משכנתא בנכייתא, דלפי תוס' [דף סז:] שכתבו דהטעם להקל במשכנתא דסורא הוא משום שכתב לו מתחילה שכל דמי ההלואה יפרעו ע"י אכילת הפירות ולכן לא מיחזי כהלואה, הרי זה מותר גם כשהמלוה יכול לגבות חובו מהלוה באמצע הזמן. אך לפי הרמב"ם [שהובא לשונו בשו"ע] שטעם ההיתר הוא משום שמשכנתא דסורא היא שכירות, וכתב המ"מ דאף שהלוה יכול לסלק את המלוה באמצע הזמן, מ"מ יש כאן צורת שכירות משום שהמלוה אינו יכול לגבות חובו מהלוה, א"כ אין להתיר זאת.

וסיים הש"ך שמלשון השו"ע [שהביא לשון הרמב"ם] משמע להחמיר בזה, והיינו דאין להתיר משכנתא דסורא אלא אם אין המלוה יכול לכוף את הלוה לשלם באמצע הזמן.

<u>משכנתא דסורא בבית</u>

ברמב"ם [פ"ו ה"ח] ובשו"ע מבואר שמותר לעשות משכנתא דסורא גם בבית, ולא רק בשדה, דאף ששיטת הרמב"ם [שם ה"ז] היא שאין להתיר משכנתא בנכייתא בבית הואיל ופירותיו מצויים רק בשדה,[11] מ"מ במשכנתא דסורא התיר זאת הרמב"ם גם בבית.[12]

<u>בדברי הרמ"א - יש אומרים קמא</u>

הרמ"א הביא בשם יש אומרים את שיטת תוס' והרא"ש שהתירו בשני אופנים נוספים של משכנתא, מלבד משכנתא דסורא:

א. משכנתא בנכייתא.[13]

ביאורים והערות

11. וזה כעין שיטת רש"י [דף סד:] שאין להתיר משכנתא בנכייתא בבית הואיל והפירות שלו בטוחים, רק בשדה שלפעמים משתדפת ואין פירות. [אלא שברמב"ם מבואר דנכייתא בבית אינו איסור תורה אלא דרבנן, ואילו בדעת רש"י כתב הלח"מ שסובר דיש בזה איסור תורה, וכן כתב הריטב"א דנכייתא בבית אסורה מהתורה].

12. וטעמו של הרמב"ם הוא דכיון שמשכנתא דסורא הויא שכירות אין ההיתר בנוי על זה שהפירות מסופקים, ולכן יש להתירה גם בבית, משא"כ משכנתא בנכייתא שנקט הרמב"ם דההיתר הוא משום שהפירות מסופקים, ונמצא קונה בסך הנכייתא את הפירות המסופקים.

13. ואין הרמ"א מחלק בין נכייתא דשדה לנכייתא דבית אלא בכל גוונא התיר הי"א, כשיטת ר"ת והרא"ש, וכמבואר בהמשך דברי הרמ"א.

קנין הלכה

מראי מקומות

ב. משכנתא באתרא דלא מסלקי, כשיטת רש"י [דף סז:] דכל שאין הלוה יכול לסלק את המלוה ה"ז מותר, וכפי שנתבאר הטעם לעיל [תחילת סעיף זה].

<u>בדברי הרמ"א - יש אומרים בתרא</u>

הרמ"א הביא שיטה נוספת, והיא שיטת הרשב"א, שנקט להתיר משכנתא בנכייתא אפילו בבית, אך לא התיר משכנתא שלא בנכייתא אפילו באתרא דלא מסלקי, וכתב הרמ"א דכן המנהג במדינות אלו. והוסיף הרמ"א דהיתר זה הוא אף במטלטלין, אם ישעבדם כמשכנתא.

<u>בדברי הרמ"א בהלואה על ספרים</u>

מקור דברי הרמ"א הוא בתשובת מהרי"ל [סי' לז] בשם האגודה, וטעם המנהג להתיר הוא משום שהרבית הניתנת למלוה היא דבר מצוה והקלו להלוות ברבית דרבנן כשהרבית היא דבר מצוה. [וסובר האגודה כרש"י ותוס' דכל משכנתא אף בלי נכייתא, אינה אסורה אלא מדרבנן, וגם סובר כר"ת שהתיר משכנתא גם בבית, אף שהפירות בטוחים יותר מאשר בשדה, דילמא ימצא בהם תיוהא].

אמנם שיטה זו של האגודה מחודשת היא, דנהי דמצאנו בגמ' דשרי להלוות כספי צדקה ברבית דרבנן משום שהריוח לצדקה, וכן מצאנו בשבלי הלקט המובא במג"א [סי' רמב סוס"ק ב] דה"נ לוין ברבית לצורך מצוה, [ויש אחרונים שנחלקו על ההיתר הזה וסברו שלא התירו אלא להלוות כספי מצוה וליתן ריוח לצדקה, ולא התירו ללוות ברבית דרבנן, ופירשו את דברי המג"א באופן אחר], אך כאן אין ההלואה נעשית לצורך מצוה כלל, וא"כ צ"ע למה נחדש היתר בזה.
ועיין ש"ך [ס"ק ט] שהביא כמה ראשונים שהחמירו בדין זה של הרמ"א, שההלואה אינה נעשית כלל לצורך מצוה רק הרווחים הם דבר הנצרך לאדם. וכתב הש"ך שמטעם זה כתב הרמ"א דטוב להחמיר.

<u>בדברי הרמ"א שלא התיר ללוה לכתוב אחריות על שאר נכסיו</u>

מקור דברי הרמ"א שלא התיר ללוה לכתוב למלוה אחריות על שאר נכסיו הוא בטור, והטור כתב כן לענין משכנתא בנכייתא בבית, שהתיר ר"ת אף שהפירות של בית בטוחים, דמ"מ זימנין שיש תיוהא בבית כגון שנופל או נשרף, והיינו שאם יפול הבית או ישרף יהיה למלוה הפסד, שימשיכו לנכות מהחוב אף שלא יהיו לו פירות מהבית. ולכן כתב הטור שאם הלוה כתב אחריות [ופירש הש"ך (ס"ק י) שמיד כשיקרה תיוהא לבית יקבל המלוה נכס אחר במשכנתא] אין היתר דנמצא שבכל גוונא יש לו פירות. וה"ה אם יכתוב לו אחריות שאם יפול הבית יפרע לו מיד את החוב ה"ז אסור, דא"כ אין למלוה הפסד, דכיון שיפרע מיד שוב אין כאן ניכוי מהחוב.
אבל משכנתא דשדה שהפירות עצמם אינם בטוחים, אף אי לא יהא תיוהא בשדה רשאי לכתוב לו אחריות שאם יהא תיוהא בשדה כגון שישטפנו נהר יקבל מיד שדה אחרת במשכנתא, וטעם ההיתר משום דסו"ס אין הפירות בטוחים.

<u>בדברי הרמ"א שאם אכל המלוה פירות באיסור אין מנכין מנכסיו</u>

מקור דברי הרמ"א הוא בגמרא דף סז. דאם המלוה אכל פירות של אבק רבית, אין מנכין סך זה מהקרן, דנמצא שמוציאין ממנו אבק רבית שגבה, דהוצאת המשכנתא ממנו קודם שפרע כל הקרן חשיבא כהוצאת אבק רבית שגבה.

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>בדברי הרמ"א כשאמר הלוה שאינו רוצה שיאכל המלוה פירותיו ברבית</u>

מקור הדין שאם הלוה מיחה במלוה שלא יאכל פירות המשכנתא באיסור והמלוה אכל מנכין ממנו, הוא בב"י בשם הראב"ד והרמב"ן. וטעמם משום דכאשר הלוה מחה שלא יאכל את הפירות האסורים והמלוה אכל בע"כ של הלוה אין אכילתו מוגדרת כרבית אלא כגזל, דרק כשהלוה נותן המעות מרצונו הוי רבית, אך אם המלוה נוטלן בעל כרחו הוי גזל, והרי זה יוצא בדיינים אף שמדאורייתא אין כאן רבית כלל ואין ללוה זכות למחות על אכילת הפירות, מ"מ מדרבנן הוי רבית ומדרבנן בידו למחות והוי גזל.

ועיין ש"ך [ס"ק טו] שהביא מהב"י בשם תלמידי הרשב"א די"א שמחאת הלוה מהניא רק בבי"ד, וי"א דמהניא אפילו שלא בבי"ד. והחוות דעת [ס"ק ו] נחלק על הש"ך, דס"ל דלא נחלקו הדיעות בתלמידי הרשב"א אלא כשאכילת הפירות היא בהיתר ואין בה איסור רבית, אלא שהלוה בא לסלקו מהמשכנתא כגון באתרא דמסלקי או כששלמה תקופת המשכנתא, אבל כשאכילת הפירות היא באיסור רבית, פשיטא שיכול הלוה למחות שלא יאכל המלוה פירותיו באיסור, ויכול לכו"ע למחות אף שלא בבי"ד.

<u>בשמיחה הלוה שלא יאכל המלוה פירות באתרא דלא מסלקי</u>

כתב הרמ"א שהדין הנ"ל, שאם הלוה מיחה שלא יאכל המלוה פירות שדהו באיסור, אם אכלן המלוה אח"כ מנכין את הפירות האלו מחובו, נאמר אפילו באתרא דלא מסלקי. ועיין ש"ך [ס"ק יז] שכתב שזו דעת הרמב"ן והריב"ש,[14] אך דעת הראב"ד והרשב"א שאין יכול למחות קודם זמן הסילוק ואין מנכין לו מחובו.

והחוות דעת [ס"ק ז] תמה דהראב"ד והרשב"א איירו באופן שאין איסור רבית באכילת הפירות, כגון בנכייתא, אך באופן שיש איסור רבית פשיטא שמחאת הלוה הופכת את אכילת הפירות לאכילת גזל.

<u>סעיף ב</u>

הדינים המובאים בסעיף זה מתבארים ביתר פירוט לעיל [סימן קסד סעיפים א-ב] ולהלן בחוברת זו לאחר סימן זה.

<u>ש"ך ס"ק יט</u>

כתב הש"ך בשם הטור וז"ל וכ"ש [דאסור] מה שנוהגים שהלוה נותן משכונות בעד הקרן והשוכר בפירות דהוי ר"ק עכ"ל. לשון זה צריכה ביאור מה הם המשכונות בעד הקרן ומה הן המשכונות בעד הפירות. ועיין ב"י שכתב דאיסור זה פשוט משום "דליכא תיוהא לא בקרן ולא בפירות", והיינו שהמשכונות שנתן הלוה על הקרן של ההלואה,[15] והמשכונות שנתן השוכר על דמי השכירות גורמים לכך שיהא איסור ר"ק, דמעתה הרווחים של המלוה ברורים ולא מסופקים.

והוסיף הב"י דהא דהוי ר"ק היינו דוקא כשהתנו שהלוה ישלם לשוכר את מה שהוא משלם עבור השכירות, אך אם לא התנו כן והלוה נתחייב אחר ההלואה ליתן את השכירות הוי ר"ק, ואם אין הלוה מחוייב לשוכר כלל ה"ז מותר.

ביאורים והערות

14. והוסיף הש"ך שאין הכוונה שלא יאכל המלוה מעתה את פירות השדה כלל, אלא שלא יאכלם בחינם או בהוזלה אלא ישלם את מחירם המלא.

15. עיין פרישה שכתב דהמשכון שנתן הלוה על הקרן של ההלואה הוא עצם המשכנתא, ועיקר השינוי שיש בדין זה הוא שגם השוכר נתן משכון, והוא נתן משכון על דמי השכירות. אך לכאורה מרהיטת דברי הב"י משמע שמלבד המשכון על הבית נתן הלוה גם משכונות מטלטלין, שאם יהא תיוהא בבית יגבה המלוה מהן.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף ג

מקור הדין של השו"ע הוא בבית יוסף ד"ה יש נוהגין, עיי"ש שדן אם במשכנתא דסורא רשאי הלוה לקבל עליו אחריות שאם יפול הבית או ישרף יפרע לו את חובו, ועיי"ש בב"י ובש"ך [ס"ק כא] שכתבו שדין זה תלוי בטעם ההיתר של משכנתא דסורא:

א] לפי הרמב"ן [דף סז. והובא במ"מ פ"ו ה"ח] שטעם ההיתר הוא משום שהמלוה אינו יכול לקבל את פירעונו אלא מפירות השדה ולכן הוי כעין מקח, שקונה במעות ההלואה את הפירות המסופקים,[16] אסור ללוה לקבל אחריות שאם יפול הבית ולא יהיו פירות יפרע חובו ממקום אחר, דאחריות זו מבטלת את כל עיקר ההיתר הנ"ל.[17]

ב] ולפי תוס' [דף סז:] שכתבו דטעם ההיתר הוא משום דכותב לו בשטר את הנכייתא, וכל חובו כלה בנכייתא זו ולכן דמי לזביני, כתב הש"ך דאין איסור על הלוה לקבל אחריות.

ג] וכן לשיטת הפוסקים שנקטו שהיתר משכנתא דסורא הוא משום דהוי כשכירות, ואין המלוה יכול לתבוע חובו מהלוה, כתב הש"ך דאין איסור על הלוה לקבל אחריות.

מה שכתב הרמ"א דמשכנתא אינה נפדית לחצאין, עיין ש"ך [ס"ק כב] שהוא ט"ס וצ"ל נפדית לחצאין, כמבואר בתשובת הרשב"א [בב"י] שהיא מקור הדין. ומ"מ המלוה אוכל את פירות כל השדה משום שהשדה כולה ממושכנת לכל חלק מהחוב. ועיקר הא דנפדית לחצאין הוא שאין דינו כמוכר שדה אחוזה שאינו גואל לחצאין כמבואר בגמ' [קידושין דף כ:].

מה שכתב הרמ"א שא"א לעשות משכנתא שלא בזמן ההלואה, מקורו בבעל העיטור, וטעמו משום שאין כאן מעשה קנין שיקנה לו את המשכנתא, ובשעת ההלואה המעות קונות.

ועיין פתחי תשובה [ס"ק ג] שהביא משו"ת לחמי תודה שתמה דמ"מ יכול לקנות את המשכנתא בשטר או בחזקה, שיאמר לו לך חזק וקני. וכעין זה כתב הט"ז [ס"ק ט] לענין קנין חזקה.

סעיף ד

מקור הדין הוא בברייתא דף סה:, ונתבאר בגמ' שם דמה שאסרה הברייתא למכור את השדה למלוה בהוזלה הוי דלא כר' יהודה, דר' יהודה סובר דצד אחד ברבית מותר, ופירש"י דבציור הנ"ל של הברייתא הוי צד אחד ברבית, שהרי התנאי היה שאם ימכרנה למלוה בהוזלה, וההוזלה היא הרבית, אך אם לא ירצה למוכרה לא תהא כאן רבית. אמנם רבנן אוסרים צד אחד ברבית ולכן אסרו להתנות את התנאי הנ"ל.[18] ועיין בהערה שנתבאר החילוק בין הנידון של צד אחד ברבית לבין הנידון של רבית מסופקת.

ביאורים והערות

16. כעין זה כתב הרמב"ן גם בגיטין [דף ל.] גבי המלוה מעות לכהן וללוי ע"מ להפרע מהמעשרות, דאיתא שם בגמרא שאין בו משום רבית כיון דכי לית ליה לא יהיב ליה, וכתב הרמב"ן דכיון שאם ישתדפו השדות יפסיד המלוה את הקרן לכן הוי כזביני ושרי.

17. ודימה זאת לאומר לחבירו מה שעיזי חולבות מכור לך. אמנם בחידושי הרמב"ן משמע שלגבי משכנתא דסורא אשר אין הלוה יכול לסלקו במעות מודה הרמב"ן דהוי כשכירות, ומשמע שבזה גם לפי הרמב"ן רשאי הלוה לקבל עליו אחריות, ורק במקרה שהלוה יכול לסלקו באמצע הזמן הוצרך הרמב"ן לסברתו הנ"ל שהאחריות היא על המלוה.

18. וכתב הבית מאיר שגם לפי רבנן אין כאן רבית קצוצה, שהרי לפי שיטת רש"י ותוס' [דף סד:] הסוברים שרבית מסופקת אינה בגדר רבית קצוצה, ה"נ הרבית מסופקת, שמא לא ימכרנה. ונמצא שבציור הנ"ל ישנם שני נידונים שנובעים מזה שהרבית אינה ברורה ומוחלטת:

א] צד אחד ברבית, דלר"י שרי ולרבנן אסור.

ב] רבית מסופקת, לרש"י ותוס' הויא רק רבית דרבנן, והרמב"ן והרשב"א פליגי.

יש חילוק בין נידון דצד א' ברבית לנידון של רבית מסופקת, וכגון באופן שמכר לו בית והתנו שאם המוכר יביא מעות תוך זמן מסויים יתבטל המקח [דוגמת מוכר בית בבתי ערי חומה], שנתבאר בגמ' [דף סה:] שאם הקונה יאכל את פירות הבית בתקופה הזו הרי זו רבית,

קנין הלכה

מראי מקומות

<u>להלכה</u>: רוב הפוסקים נקטו כרבנן דאסור למכור את השדה בהוזלה, והיינו דנקטינן להלכה דצד אחד ברבית אסור.[19]

<u>בדברי הב"י שהובאו בהגהת רע"א</u>

כתב הב"י שהרמב"ן והריטב"א והנ"י הביאו את הגמ' [ע"ז דף עב.] שהאומר לחבירו לכשתמכור שדה זו לא תמכרנה אלא לי בכך וכך, והלך ומכרה לאחר ביותר מהמחיר הנ"ל קנה השני, דאמרינן זוזי אנסוה, והיינו שאנו מפרשים את התנאי שאמר לו לכשתמכרנה לא תמכרנה אלא לי, כאילו אמר לכשתמכרנה מרצונך הגמור לא תמכרנה אלא לי, אך אם תמכרנה לאחר מחמת איזה אונס, אפילו אונס זה שהלה מוכן לשלם יותר עבור השדה, אין זה כלול בהתחייבות של בעל השדה, וכן נפסק להלכה בשו"ע [חו"מ סי' רו].

ונחלקו בזה הראשונים לגבי דיני רבית שבסעיף זה:

א] הרמב"ן והרשב"א והנ"י כתבו דאף שנמצא שהתנאי אינו מונע מהלוה מלמכור את השדה במחירה האמיתי, מ"מ אם יקיים דבריו וימכרנה למלוה בהוזלה, יש בזה איסור רבית.[20]

ב] ובהגהת מרדכי [סי' תלד] כתב בשם ר"י דכל שאין התנאי מונעו מלמכור לאחר בשוויה האמיתי אין כאן איסור רבית. ודוקא אם התנה עמו שכאשר ימכרנה לא ימכרנה לאחרים בשום אופן, אף אם זוזי יאנסוהו, ורק ימכרנה למלוה בהוזלה, אז יש בזה איסור רבית.

ובאופן שמכר לאדם אחר באותו המחיר שהתנה עמו המלוה, נתבאר בגמ' [ע"ז הנ"ל] שחל המקח כלפי המלוה שהתנה עמו. וכתב הרמב"ן דמ"מ יש בזה איסור רבית.

<u>האם כשאומר מעכשיו שרי</u>

כתב הב"י בשם הגהות מרדכי [סי' תלד] והובאו הדברים בהגהת רע"א, שאם המלוה אמר ללוה לכשתמכרנה לא תמכרנה אלא לי מעכשיו, הרי זה מותר. והטעם משום דכשאמר מעכשיו נמצא דלהך צד שימכרנה לבסוף בהוזלה חל המקח משעת מתן מעות ונמצא שלא היתה הלואה כלל, וא"כ ממ"נ שרי, אם לא ימכור את השדה הרי זו הלואה בלי רבית, ואם ימכרנה בהוזלה הוברר שלא היתה כאן הלואה כלל רק מקח.

גם בתוס' [דף סה: ד"ה לא] וברא"ש [סי' כה] מפורש כן.

ביאורים והערות

אך לר"י דס"ל דצד אחד ברבית שרי ה"ז מותר, והציור הנ"ל אכן שייך לנידון דצד א' ברבית שהרי בזמן מתן המעות אין ידוע אם מעות אלו ניתנות בהלואה [אם יתבטל המקח] או כמעות מקח [אם לא יתבטל המקח], אך אין כאן נידון של רבית מסופקת, דלהך צד שיתברר שהיתה כאן הלואה הרי פירות הבית בטוחים [לרש"י דף סד: דלא חייש לנפילה ושריפה]. ומאידך, הקולא של רבית מסופקת נאמרת בכל גווני, גם בהלואת סאה בסאה, ואילו הקולא של צד א' ברבית לא נאמרה בהלואת סאה בסאה, [אי משום שאין בידם של המלוה או של הלוה להחליט אם תהא בזה רבית, שבזה כתבו תוס' (דף סג. ד"ה צד) שאין קולא דצד א' ברבית, אי משום דצד א' ברבית נאמר רק כשיש עסק של מקח, כפי שכתבו תוס' (ערכין דף לא: ד"ה ורבי ומגילה דף כז:)].

19. הדרכי משה [אות יג] הביא שנחלקו בזה הגהות המרדכי והריב"ש, שהמרדכי פסק כר' יהודה דצד א' ברבית מותר והריב"ש פסק כרבנן, אמנם לפנינו בהגמ"ר [סי' תלד] פסק הראבי"ה לאסור צד א' ברבית.

וכתב הדרכי משה בשם הריב"ש דאם הוברר לבסוף שבא הדבר לכלל רבית, [וכגון בנידון דסעיף זה אם הלוה מכר את השדה בהוזלה למלוה] הוי רבית קצוצה, אך בשעת ההלואה האיסור רק מדרבנן, שמא לא יבוא לכלל רבית.

20. והריטב"א הוסיף דיש בזה איסור רבית קצוצה, דס"ל שבדיני רבית לא בעינן דוקא קציצה המחוייבת, אלא אף אם הקציצה לא חייבתו אך הוא הבטיח ליתן תוספת וקיים הבטחתו, הו"ל רבית קצוצה, דכל שאומר ועושה בדיני רבית ה"ז רבית קצוצה.

קנין הלכה

מראי מקומות

אמנם בראב"ד [פ"ז ה"ז] מבואר דאסר אף באמר מעכשיו, עיי"ש דמוקי להך ברייתא באומר מעכשיו ואפ"ה אסרו. וכן כתב שם המ"מ בדעת הרמב"ם, וכן מבואר ברמב"ן וברשב"א בסוגיא [דף סה:].

<u>האומר תמכרנה לי בשוויה</u>

הדין השני של השו"ע שבאומר לכשתמכרנה אל תמכרנה אלא לי בשוויה, מקורו בסיפא דברייתא הנ"ל [דף סה:], ועיין לעיל [סימן קם ט"ז ס"ק כב] שלמד מדין זה דעצם הזכות והטובת הנאה שיש לו בזה שהלוה מחוייב למכור דוקא לו [אם ירצה למכור] אינה נחשבת רבית, ולכן נחלק הט"ז על השו"ע [שם סכ"ג] שכתב שאסור למלוה שהוא בעל מלאכה להתנות עם הלוה שכל מלאכה שיזדקק לה יתננה למלוה. והש"ך [נקוה"כ שם] כתב ליישב פסק השו"ע [והובאו הדברים במראי המקומות לסימן קם סכ"ג].

<u>סעיף ה</u>

מקור הדין הוא בגמרא דף עג: דרב מרי בר רחל הלוה לנכרי מעות וקיבל ממנו בית בתורת משכנתא, והיה רב מרי דר בבית, [ומשמע בגמרא דמיירי במשכנתא האסורה בישראל], ואח"כ מכר הנכרי את הבית לרבא, ומעתה חשש רב מרי לאיסור רבית, דנמצא אוכל פירות משכנתא של בית השייך לישראל.

וכתבו הראשונים שאין כאן איסור רבית מן הדין, שהרי רבא לא לוה מרב מרי ומה בכך שיאכל רב מרי פירות משכנתא של ביתו של רבא. אלא חשש רב מרי למיחזי כרבית. והרמב"ן והרשב"א הוסיפו בשם הראב"ד שרבא התחייב לנכרי שהוא יפרע את החוב לרב מרי, ולכן מיחזי טפי כרבית. ועיין ט"ז [ס"ק יא] וש"ך [ס"ק ל] שהביאו את דברי הרמב"ן והרשב"א האלו.

ואמר על זה רבא בגמרא שאכן היה ראוי לחוש בזה למיחזי כרבית, אך הואיל ובדיני הנכרים נחשבת המשכנתא כנמצאת ברשותו של המלוה [כך לשון הרמב"ם והשו"ע] לכן מותר לו לאכול את הפירות. ולכאורה הביאור הוא שבדיני הנכרים נחשבת משכנתא כעין זביני כמבואר בגמ' [דף סב:], ואין הגויים דנים את המלוה האוכל פירות משכנתא כאוכל רבית אלא כאוכל פירות דידיה.

<u>סעיף ו</u>

מקור הדין הוא בספר התרומות בשם תשובת הרי"ף, ומיירי באדם שיש לו חורבה והוא מעוניין לבנותה[21] אך אין לו מעות, ולכן הסכים עם חבירו שיבנה את החורבה [ובזה ילוה לו מעות], והפרעון יהיה ע"י שידור בה מיד עד שיכסה כל הוצאותיו, והתיר הרי"ף להוזיל הרבה במחיר הדירה הזו, ונמצא אוכל פירות הבית בכמות גדולה יותר מסך ההלואה.
טעם ההיתר הוא משום דהוי ממש כמשכנתא דסורא, שהרי הוסכם ביניהם שהלוה אינו צריך לפורעו במעות רק בפירות הבית.

<u>בדברי הרמ"א בענין פירעון המס</u>

כתב הרמ"א שאם המס הוא במעות מותר הלוה לפורעו, והטעם משום שהמס מוטל על גוף הקרקע, וגוף הקרקע אכן שייכת לו, אף שמשכן אותה למלוה, ונמצא שאין הוא פורע מס המוטל על המלוה, אך כאשר חובת המס היא ליתן מפירות השדה כתב

ביאורים והערות

21. עיין ש"ך שציין שדין זה שונה מהדין המובא ברמ"א [סוס"י קסו], ששם כתב דאין בזה חשש רבית, דהתם מיירי שבעל החורבה אינו מעוניין כלל בבניית החורבה ואינו עושה אלא להיטיב עם חבירו, שיהיו לו מגורים בחינם, משא"כ הכא שבעל החורבה מעוניין בבנייה זו, ולכן הבונה את החורבה הוי כמלוה לו מעות.

קנין הלכה

מראי מקומות

הרמ"א [ומקורו בספר התרומות] דאסור ללוה לפרוע מס זה, דנמצא נותן רבית למלוה.

בטעם האיסור מצינו לשונות חלוקים:

א. הש"ך [ס"ק לב] כתב דכאשר המס הוא בפירות נמצא שאין זה מס המוטל על גוף הקרקע אלא על פירותיה, וכיון שהשדה ממושכנת והפירות שייכים למלוה, נמצא שהלוה פורע את חובו של המלוה וה"ז אסור.

ב. אמנם בלשון בעל התרומות בשם הרמב"ן משמע שהטעם אחר, דמתוך שהשר הטיל מס על חלק מפירות הקרקע נמצא שהוא כשותף בהן, ונמצא שמתחילה כאשר מישכן למלוה את השדה לא נתן לו את כל הפירות, שהרי יש לשר חלק בהן, וכאשר הלוה מקבל ע"ע לפרוע את הפירות ה"ז כנותן למלוה פירות נוספים על המשכנתא שלו וזה אסור.

<u>בדברי הש"ך סוף ס"ק לב</u>

הש"ך הביא את דברי בעל התרומות שכתב, דאסור להלוות לחברו מנה ע"מ שהלוה ישלם את המס המוטל על אותו מנה, [פירוש שהמלך מטיל מס על הרכוש של האדם וא"כ נמצא שהמלוה מחייב את הלוה לפרוע את חובו, וה"ז רבית], אך מותר לומר לו הריני מלוה לך מנה ואם תרויח במעות אלו תפרע את המס והמותר יהא שלך, ואם לא תרויח אפרע אני משלי. והקשה בספר גידולי תרומה [הובא בהגהות רע"א] דמ"מ יש לאסור זאת משום רבית, שהרי המלוה כאומר ללוקח אם תרויח במעות אלו תתן לי רבית, ונהי שאם לא ירויח אינו מחוייב רבית, מ"מ יאסר מדרבנן כדין קרוב לשכר ורחוק להפסד.

וכתב החוות דעת [ס"ק יג] די"ל דכיון שהסיבה לכך שהמלך הטיל מס על המעות היא משום שבני אדם מתעסקים בהן ומרויחים, ולכן יש הצדקה לכך שהלוה ישלם את המס המוטל על המעות האלו, שהרי הוא הרויח בהן ולא המלוה, לכן אין בזה איסור רבית.[22]

<u>ביאור דברי הרמ"א במשכן בית שאינו שלו</u>

מקור דברי הרמ"א הוא בתשובת הרשב"א [המובאת בב"י], עיי"ש דמיירי בראובן שלוה מעות מלוי ומשכן לו בית השייך לשמעון בנכייתא, פירוש שהחשיב את מחיר המגורים בבית בהוזלה, וקיבל עליו ראובן אחריות, שאם יימצא שאין הבית שלו ישלם לו את הקרן של ההלואה ואת פירות המשכנתא [פירוש את דמי המגורים], ובא שמעון אשר הבית שייך לו והוציא את הבית מיד לוי וגם חייבו לשלם דמי שכירות מלאים כדין גברא דעביד למיגר וחצר דקיימא לאגרא. ומעתה תובע לוי המלוה מראובן הלוה את הקרן של ההלואה ואת הפירות. ודן הרשב"א אם יש בזה חשש שמיחזי כרבית [כעין המבואר בסוגיית הגמ' (ב"ק דף יד:) במוכר שדה ונמצא שאינה שלו], ונטה להקל אך סיים דיש להתיישב בדבר, והרמ"א פסק להקל.

והנה הרשב"א איירי כשקיבל עליו הלוה את האחריות על הפירות של הבית, דהיינו שאם ימצא שאין הבית שלו ויחייב בעה"ב את המלוה לשלם דמי שכירות מלאים ישלם לו הלוה את הדמים האלו, דזה הוי כמוכר שדה ונמצא שאינה שלו דמשלם לו אחריות השבח והפירות. והרמ"א הביא את דברי הרשב"א ולא כתב שקיבל עליו הלוה אחריות, וטעמו משום דס"ל דאחריות טעות סופר. ועיין ט"ז [ס"ק י] שהאריך לחלוק על הרמ"א בזה וסובר דלא אמרינן בזה אחריות ט"ס, כיון שאין למלוה הפסד שהרי הוא היה צריך לשכור בית לדור בו. [ואף שחשב המלוה שיכול לדור במחיר זול, במשכנתא דנכייתא, מ"מ לא חשיב הפסד].

ביאורים והערות

22. ולכאורה צ"ע דנהי שסיבת המס היא הרווחים שמרויחים במעות, מ"מ למעשה הוטל המס על בעל המעות, ואף אם לא נתעסק להרויח בהן עליו לשלמו, וא"כ נמצא שהלוה פורע את חוב המס שעל המלוה.

קנין הלכה

מראי מקומות

והש"ך [נקוה"כ] חולק על הט"ז וכתב שאין דבריו מוכרחים, דסו"ס כיון שהנכייתא נחשבת כמכירת הפירות אמרינן בזה דאחריות טעות סופר הוא.

סימן קסד

סעיף א

מקור הדין שאסור למלוה שקיבל שדה במשכנתא לחזור ולהשכירה ללוה הוא בגמ' דף סח., ומבואר בגמרא שהאיסור הוא אפילו אם השדה כבר היתה כמה שנים במשכנתא ביד המלוה, דמ"מ אסור להשכירה ללוה. וכתבו הראשונים טעמים חלוקים לאיסור זה:

א] רש"י [ד"ה ולאו] כתב דרבית גמורה היא, דאין כאן ספק כעושה ואוכל שפעמים מוציא ואינו אוכל. ומשמע שיש בזה איסור דאורייתא, והטעם משום דכל הא דאין איסור תורה במשכנתא לרש"י [דף סב: ד"ה ובדינינו] הוא משום שהרווחים אינם ברורים, דאפשר שישתדפו הפירות [ומעתה הקלו בנכייתא שאין בזה איסור אף מדרבנן, כמבואר בדף סד: רש"י ד"ה קא], אך משעה שהמלוה חזר והשכירה ללוה הרי הוא מקבל שכר קצוב על השדה הזו, וה"ז רבית גמורה.[23]

ב] הרמב"ן והרשב"א והריטב"א כתבו דהאיסור הוא מדרבנן משום שהרואה טועה וסובר שהמלוה לא קיבל כלל את השדה במשכנתא, שהרי הלוה יושב בה בפועל ומשלם לו רווחים קצובים.

ג] והרמב"ם [פ"ה הט"ו] כתב שאין כאן איסור אבק רבית רק הערמת רבית, דוגמת הדין דלעיל [סי' קסג ס"ג], ולשיטתו האיסור הוא רק לכתחילה שלא ישכיר המלוה ללוה את השדה הממושכנת בידו, אך אם עשה כן מותר לקבל את דמי השכירות וכשיטתו שהובאה לעיל [סי' קסג].

התנו מראש שיחזור וישכירנו ללוה

כתבו הרא"ש והרמ"ה [הובאו בטור סי' קעב], והרשב"א בחידושיו [דף סח.] דאם התנה המלוה עם הלוה מתחילה שיחזור וישכור ממנו את השדה הרי זו רבית קצוצה.[24]

במשכנתא דסורא

הראשונים נחלקו אם האיסור להשכיר את השדה ללוה נאמר גם במשכנתא דסורא:

א] הרמב"ן בחידושיו כתב לאסור בזה [שהרי לשיטת הרי"ף והרמב"ם רק משכנתא דסורא מותרת, וא"כ מסתבר שסוגיית הגמרא שאסרה לחזור ולהשכיר איירי במשכנתא זו שהיא מותרת], וכן כתב הרשב"א בתשובה [ח"ד סי' רלב].

ביאורים והערות

23. והרשב"א כתב שדברי רש"י תמוהים, [ונראה כוונתו דמתוך שבשעת ההלואה לא התנה המלוה עם הלוה שיחזור וישכור ממנו את השדה, נמצא שבשעת ההלואה לא היו הרווחים שלו ברורים, שמא הלוה לא יחזור וישכור ממנו, ושמא ישתדפו הפירות], ותירץ הרשב"א דאפשר שדעת רש"י דכיון שהלוה חוזר ושוכר ממנו "איגלאי מילתא דמעיקרא אדעתא דהכי עבדו וכמו כן הוה", ולכאורה כוונתו דהוי כאילו התנו מעיקרא שישכור ממנו [או עכ"פ דעת שניהם לעשות כן ואכן עשו כן], ויסבור הרשב"א כהריטב"א [דף סה: ד"ה משכן] דהמבטיח ליתן רבית ונותנה לבסוף ["אומר ועושה"] הוי רבית קצוצה.

24. לפי רש"י דס"ל דהא דאין במשכנתא איסור ר"ק הוא משום שהפירות מסופקים, שמא ישתדפו הפירות, פשוט דהכא הוי ר"ק שהרי התנה מראש שישכור ממנו ונמצא שרווחיו מובטחים, ולפי הרמב"ן והרשב"א הסוברים שטעם הקולא במשכנתא אינו משום כך אלא מטעם אחר, וכפי שנתבאר בריש סימן קעב, צ"ל דכאשר התנו כן מתחילה, נמצא שאין כאן קנין משכנתא כלל אלא הערמה גלויה, וכן לשונו של הרשב"א [בתשובה המובאת בב"י סי' קעב].

קנין הלכה

מראי מקומות

ב] מהריב"ש [סי' שלה המובא בב"י סי' קסד] נראה דס"ל שבמשכנתא דסורא לא נאמר איסור לחזור ולהשכירה ללוה, והטעם משום שבמשכנתא דסורא כל עיקרה אינה הלואה אלא מכירת הפירות למלוה, ואין איסור לחזור ולמכור את הפירות שקנה,[25] והיינו כשלא התנו כן מתחילה, אך אם התנו כן מתחילה ה"ז אסור אף לפי הריב"ש.

וכתב הב"י דכיון שרוב הראשונים אוסרים יש לאסור. ובשו"ע אסר בסתמא במשכנתא, ומשמע דקאי גם על משכנתא דסורא, והביא דיש מי שמתיר במשכנתא דסורא. ובסי' קעב [ס"ב] כתב השו"ע בזה דיש אוסרין ויש מתירין.

<u>סעיף ב</u>

מלוה שקיבל שדה במשכנתא רשאי להשכירה לאדם אחר ולא ללוה, כנ"ל [סעיף א]. ואפילו לא ירד המלוה כלל לשדה, אלא תיכף אחר שנתן את מעות ההלואה וקנה בזה את המשכנתא חזר והשכירה לאחר, הרי זה מותר.

אמנם נחלקו הראשונים באופן שהאדם האחר ששכר את השדה מהמלוה בא להשכירה ללוה עצמו:

א. הריטב"א ותלמידי הרשב"א התירו.

ב. הרמ"ה [הובא בטור סי' קעב] אסר בזה מדרבנן.[26]

<u>להלכה</u>: השו"ע פסק דאין להקל באפסקיה אחר אלא במשכנתא דסורא. וכתב הגר"א שהיתר זה הוא כעין ס"ס, דהא יש מתירים במשכנתא דסורא אפילו חוזר ומשכירו ללוה עצמו, ויש מתירים באפסקיה אחר אף בשאר משכנתאות, ולכן בתרתי לטיבותא, שהוא משכנתא דסורא וגם אפסקיה אחר ה"ז מותר.

ועיין ש"ך [ס"ק ד] שכתב בשם הריטב"א שהיתר זה הוא אף אם המלוה לא ירד כלל לשדה ולא אכל פירותיה בעצמו. אמנם כתב הרמ"ה בתשובה שהיתר זה הוא דוקא אם לא התנו על כך מתחילה, אבל אם התנו מתחילה שהמלוה ישכיר את השדה לאדם אחר, וגם התנו עם אותו אדם שישכירנה ללוה ה"ז אסור מן התורה. [וכן אם התנאי היה שהמלוה ישכיר את השדה לאדם אחר והלוה יהא מחוייב לשלם את השכירות הזו, הרי זו רבית קצוצה].

<u>סעיף ג</u>

מקור הדין של השו"ע הוא בתשובת הריב"ש סי' שה וסי' תסד, והביאו הב"י. טעמו של הריב"ש הוא דמה שאסרו בגמרא [דף סח.] בחכירי נרשאי היינו דוקא כשהמלוה קיבל את השדה במשכנתא, ואפילו במשכנתא דסורא [לפי כמה ראשונים], דכיון שאין למלוה בקרקע אלא קנין לפירות והוא חוזר ומשכיר את קניינו זה ללוה ה"ז נראה כרבית, וכאילו מעולם לא קיבל את השדה במשכנתא, אבל באופן שאדם מכר לחבירו בית במכירה גמורה, אין שום פגם בזה שהקונה חוזר ומשכיר את הבית למוכר, כיון שהוא [הקונה] גדול לעולם באדנות הבית יותר מן השוכר, ואינו נראה כרבית.

ומטעם זה התיר זאת הריב"ש אף באופן שהמוכר התנה מראש שהוא מוכר את הבית לקונה ע"מ שיחזור וישכיר לו את הבית.[27]

ביאורים והערות

25. ועיין ברמ"א שהביא מהב"י בשם תלמידי הרשב"א דגם להמתירים לחזור ולהשכיר משכנתא דסורא, היינו דוקא אם המלוה נכנס בשדה והחזיק בה, אבל אם לא עשה כן אין להקל.

26. וכתב הב"י דמחלוקת זו תלויה במחלוקת שהובאה לעיל [סעיף א] בעיקר דין מלוה המשכיר את המשכנתא ללוה עצמו, דלמאן דס"ל דיש בזה איסור תורה יש לאסור מדרבנן אף באפסקיה אחר, אבל למאן דס"ל דאין בזה איסור תורה, יש להתיר באפסקיה אחר.

27. אמנם אם מכר את הבית ע"מ שיוכל לחזור ולקנותו כשיהיו לו מעות, עיין להלן [סי' קעב ס"א] שהפוסקים האריכו בזה אם המקח חל, או שלא חל כלל ואז יש איסור רבית אם יאכל הקונה את פירות הבית.

קנין הלכה

מראי מקומות

סעיף ד

מקור הדין הוא במשנה דף סה: ובגמ' דף סו., עיי"ש שנתבאר בגמ' שתנאי זה שהתנה המלוה שאם לא יפרענו הלוה תוך ג' שנים תהא השדה קנויה לו, ולא אמר שתהא קנויה לו מעכשיו [מזמן ההלואה], הרי זו אסמכתא ולא חל המקח. ולכן אם אכל המלוה את הפירות שאחר שלש השנים צריך הוא להחזירן כיון שניתנו לו בטעות, שסבר שהמקח חל ובאמת לא חל, ואין זה מחמת איסור רבית אלא דין מדיני הממונות, דמחילה בטעות לא הויא מחילה. וזו כוונת הרמ"א בסוף דבריו שאת הפירות שאחר שלש השנים צריך להחזיר.

ולגבי הפירות שאכל בתוך שלש השנים, כיון שלא אמרו מעכשיו, נמצא שבתקופה זו היו הפירות בגדר רבית על ההלואה, ונחלקו השו"ע והרמ"א, דהשו"ע סובר דהוי רבית קצוצה ויוצאה בדיינים, והרמ"א סובר דהוי רק אבק רבית, כמו במשכנתא בלא נכייתא. ועיין בהערה ביאור שיטת השו"ע בזה.[28]

ולפי"ז צריך לדחוק דאף שכתובה במשנה [דף סה:] וברמב"ם לשון "הלוהו על שדהו" אין הכוונה שהשדה היא משכנתא, שהרי במשכנתא סובר הרמב"ם שאין איסור רבית קצוצה, אלא נקטו לשון זו משום התנאי שהתנה שאם לא יפרענו תוך ג' שנים תיקנה לו השדה.[29]

ובמקרה שהלוהו ואמר לו אם לא תפרעני תוך שלש שנים תיקנה לי השדה מעכשיו, אין כאן אסמכתא כמבואר בגמרא [דף סו.], אלא נידון זה תלוי בדין צד אחד ברבית והרי זה מבואר לקמן [סי' קעב ס"ד].

סימן קעד

סעיף א

מקור הדין של השו"ע הוא בברייתא המובאת בגמ' דף סה:. ועיי"ש בגמרא שתלוי דין זה במחלוקת ר"י ורבנן בצד אחד ברבית, והיינו שאם יהיו למוכר מעות ויתנם לקונה תחזור לו השדה ויתברר למפרע שלא היה מקח, א"כ נתברר שהמעות שנתן הקונה למוכר בזמן הקנייה היו הלואה, והפירות שאכל הקונה בינתיים היו רבית על ההלואה הזו, אך להך צד שלא יהיו למוכר מעות

ביאורים והערות

28. מקור דברי השו"ע הוא הרמב"ם [פ"ו ה"ו-ה"ז], והנה ברמב"ם מבואר דיש חילוק בין אם השדה היא משכנתא ביד המלוה בשלש השנים הראשונות, או שאינה משכנתא בידו ורק התנו שיאכל פירות, שבשדה ממושכנת סובר הרמב"ם שהאיסור רק מדרבנן, והוי אבק רבית, וכשאין השדות ממושכנות סובר שאכילת הפירות הויא רבית קצוצה כדמשמע בדבריו [פ"ו ה"א] גבי מקח שלא חל מחמת אסמכתא. ובטעם החילוק כתב הרמב"ם [שם ה"ז] שהחילוק הוא, שבמשכנתא גמר והקנהו גוף זה לפירותיו, [משא"כ במקח שהוא אסמכתא]. ולשון זו של הרמב"ם צריכה ביאור.

ובחידושי הגר"ח הלוי כתב לבאר, דשיטת הרמב"ם היא דהחסרון של פירות [או שאר רבית שאינה מובטחת] אינו משום חסרון בקציצת הרבית כשיטת רש"י, אלא חסרון בתשלומי הרבית, שאם בזמן שהלוה נתן למלוה את הרבית לא היתה זו נתינה מובטחת, אין זו רבית גמורה. וסובר הרמב"ם שלגבי משכנתא עיקר נתינת הרבית היא בזמן ההלואה, שאז קנה את גוף השדה לפירותיה, אך בשעת אכילת הפירות אין הוא נוטל רבית, שהרי פירות דידיה קא אכיל, שכבר נקנה לו גוף הקרקע לפירותיה, וכיון שעיקר נתינת הרבית היא בהקנאת הגוף לפירות לכן אין זו רבית בטוחה, דאפשר שישתדפו הפירות, משא"כ כשאין קונה גוף לפירות ורק קצץ עמו בשעת ההלואה שיאכל פירות שדה פלונית, בזה סובר הרמב"ם דכשאוכל את הפירות ה"ז רבית קצוצה, דבשעה זו מקבל את הרבית והרי זו רבית בטוחה וברורה. [ואף שבשעת הקציצה לא היה ברור שיהיו פירות, סובר הרמב"ם שזה אינו פוגם בשם רבית קצוצה].

29. הנידון של חשש רבית בסעיף זה הוא לגבי אכילת הפירות בתוך שלש השנים הראשונות, אך אין עוסקים כאן בנידון הקנאת הקרקע אחר שלש שנים אם יש בה איסור רבית, [כגון אם קצצו שימכרנה למלוה בזול], ובסי' קעב [ס"ד] מבואר דין זה.

ולא יחזור ויפדה את השדה, נמצא דאין כאן הלואה רק מכר ואין בזה איסור רבית, ולכן תלו בגמ' הך דינא בדין צד אחד ברבית. אמנם לשון הרמב"ם והשו"ע היא "לא קנה", ומשמע לכאורה שהמקח אינו חל כלל והוי הלואה גמורה ורבית גמורה ללא ספיקות. וכתב המחנה אפרים [סימן יג] דצ"ל שהרמב"ם לא גרס בגמ' שדין זה תלוי בצד אחד ברבית. [אך רש"י (ד"ה מאן) ותוס' (ד"ה לכשיהיו) גרסו כגירסת הגמרא שלפנינו].

הט"ז [ס"ק א] פירש את לשון השו"ע כגירסת הגמרא דידן דהוי צד אחד ברבית, [ולמד מזה שהשו"ע פוסק דצד אחד ברבית הוי רבית קצוצה], והיינו שהט"ז פירש שמש"כ בשו"ע "לא קנה" היינו אם אכן יביא מעות ויפדה את השדה, וגם בנקודות הכסף משמע שמסכים לביאור זה של הט"ז.

שיטת הרמב"ם במקח שהמוכר יכול לפדותו כשירצה

לפי פשטות לשון הרמב"ם דהמוכר בתנאי הנ"ל לא קנה כלל, צריך לבאר שהרמב"ם סובר דמקח כזה אשר ביד המוכר לפדותו ולהחזירו אינו מקח כלל.[30]

אמנם בהלכות מכירה [פרק יא ה"י] כתב הרמב"ם באופן אחר, עיי"ש שכתב דאם המוכר והקונה התנו שכאשר יחזיר לו מעות יחזור המקח הרי המקח חל בתנאי זה וצריך לקיים תנאו, ולכאורה הדברים סותרים לרמב"ם הנ"ל בהלכות מלוה.[31] וכתבו האחרונים כמה דרכים ליישב את הסתירות הנ"ל:

א] לפי הט"ז [ומשמעות הש"ך בנקודות הכסף] גם בהלכות מלוה נתכוין הרמב"ם לומר שלא קנה אם המוכר יפדה את המקח, אך אם לא יפדה קנה.

ב] הסמ"ע [חו"מ סי' רז ס"ק יא] כתב דיש לדחוק ברמב"ם בהלכות מכירה ולהעמידו באופן שהתנו ביניהם שעד זמן מסויים לא יוכל המוכר לפדות את המקח, רק אחר הזמן, ובאופן זה חל המקח.[32]

מוכר שהתנה שכאשר יביא מעות יחזור הקונה וימכור לו

עיין פתחי תשובה [ס"ק א] שהביא תשובת נודע ביהודה שדן במקרה שהמוכר התנה שכאשר יביא מעות יחזור הקונה וימכור לו את השדה.

והנה לשיטת רש"י ותוס' [וט"ז וש"ך בדעת הרמב"ם] שאף באומר לכשאביא מעות תחזירהו לי ג"כ אמרינן שהמקח חל, ורק אם הביא מעות מתבטל המקח למפרע, ולא אמרינן דכיון שבידו לפדותו אין זה מקח כלל, כ"ש שבמקרה הנ"ל שהתנה ע"מ שתחזור ותמכרנו לי דחל המקח בתנאי זה. והספק הוא להסוברים שבתנאי דע"מ שתחזירנו לי כשאביא מעות אין זה מקח כלל, דמקח שאפשר להחזירו אינו מקח, האם ה"נ כשאפשר להחזירו ע"י שיחזור וימכרנו לו האם גם בכה"ג אמרינן דאין זה מקח, או דכיון שלפי התנאי המקח חל עכשיו בודאי וגם לכשיביא מעות לא יתבטל למפרע, הרי זה מקח.

ביאורים והערות

30. לשון הרי"ף בתשובה [סי' רפו] היא דמקח כזה הוי אסמכתא, דהמוכר סומך על אותו התנאי וכאילו לא יצאו הנכסים מרשותו.

31. וע"ע במחנה אפרים שהביא מהרמב"ם [פי"א מכירה הי"ב] שכתב לענין מוכר שאמר לשליח שאם יביא מעות יחזיר לו הקונה את המקח, והשליח אמר לו אתה והקונה חברים ותתפשרו ביניכם, דפסק הרמב"ם שהמקח לא חל כיון שהשליח לא השיב תשובה ברורה על התנאי שהמוכר אמר לו, ומשמע שאם השיב תשובה ברורה חל המקח.

32. עיין מחנה אפרים [סי' יג] שמסכים לדין זה שחידש הסמ"ע, שאם אין בידו לפדות את המקח מיד חל המקח אף לפי הרמב"ם, אך כתב שדוחק הוא לפרש כן ברמב"ם. והגר"ז [סעיף נד] וכן מהר"י הלוי [סי' כ] חלקו על חידוש זה ונקטו שבכל אופן לא חל המקח לפי הרמב"ם.

ומצינו בשו"ת הרשב"א [ח"ה סי' קפב] שכתב שאין המקח חל,[33] וגם הריטב"א [דף סג.] כתב לאסור.[34]

ובאחרונים נחלקו בזה:

א] בתשובת נודע ביהודה [הנ"ל] דן להתיר והביא ראיה לכך, אמנם כתב לדחות את הראיה, ויש לעיין מה מסקנתו לדינא.

המחנה אפרים [סי' יג] כתב שבאופן זה לכו"ע חלה המכירה, וכן כתבו החכמת אדם [כלל קלב סעיף יח, ובבינת אדם שם ס"ק ה, והחוות דעת [ס"ק א], והמהרי"ט אלגזי המובאת בספר חקרי לב [סי' כ].

ב] ודעת מהר"א ששון [שו"ת סי' קיח] דגם בתנאי הזה אין המקח חל כלל, וכן כתב הגר"ז [סעיף נד].

וכתב המהרי"ט אלגזי [הובא בחקרי לב הנ"ל] שהמנהג להקל בזה.

<u>בדברי השו"ע דהוי רבית קצוצה</u>

עיין ש"ך [ס"ק א] שלפי רש"י ותוס' וסיעתם אין אכילת פירות נחשבת רבית קצוצה, כיון שהיא רבית מסופקת. ועין לעיל [סי' קעב ס"א] שנתבארה מחלוקת הראשונים בזה וכן נתבארה שיטת הרמב"ם.

<u>בדברי השו"ע בלוקח שהתנה מדעתו</u>

מה שכתב השו"ע שאם הלוקח התנה מדעתו שכאשר יביא לו המוכר מעות יחזיר לו את הקרקע אין זה תנאי, מקורו בגמ' [דף סה.] שנתבאר דתנאי כזה הוי פטומי מילי בעלמא, דכיון שהתנאי הוא לטובת המוכר ולא לטובת הקונה על המוכר להתנות תנאי זה.

וכתב הש"ך [ס"ק ב] בשם תוס' שאם מתחילת הדברים פתח הלוקח ואמר למוכר הריני קונה ממך ואם יהיו לך מעות אחזיר לך את השדה, בכה"ג אמרינן שהתנאי חל, דעל דעת זה נכנם המכר בעסק זה, ורק באופן שלא אמרו דבר מתחילה ורק לקראת סוף המו"מ אמר זאת הלוקח, א"כ אמרינן דהוי פטומי מילי בעלמא.

ועיין ב"ח ובאר הגולה שהביאו מדברי הרא"ש דאף אם כבר נשאו ונתנו בדבר, מ"מ אם הלוקח אמר את התנאי קודם שנתן מעות ה"ז כהתנו מתחילה והתנאי חל. ורק אם נתן כבר מעות ועדיין לא כתבו את השטר ואז אמר זאת הלוקח, אמרינן דהוי פטומי מילי בעלמא ולא חל התנאי.

ומה שכתב השו"ע שאם כשאמר כן הלוקח חזר המוכר על הדברים וחיזקם ה"ז תנאי, מקורם בתשובת הרשב"א המובא בב"י, והטעם הוא דכיון שהמוכר חזר על התנאי הזה ה"ז כתנאי גמור שהתנה המוכר.

<u>בדברי הרמ"א במוכר בהקפה</u>

כתב הרמ"א דאם מכר קרקע מעכשיו ולא קיבל את המעות, אסור למוכר לאכול את הפירות דבשכר המתנת המעות קאכלי. מקור הדין הוא בגמ' [דף סה:], פעמים שהמוכר אסור באכילת פירות כגון דא"ל קני מעכשיו וזוזאי ניהוו הלואה גבך.

ביאורים והערות

33. אמנם כתב בשו"ת הרשב"א [ח"ה סי' קמו] שאם אמר מעכשיו, דהיינו שעד כמה שלא יביא לו מעות חל המקח מעכשיו, וגם נתן קצבה עד מתי יוכל לפדותה, שלא יוכל עולמית לפדותה אלא רק אם יביא מעות תוך פרק זמן מסויים, אז חל המקח.

34. עיי"ש בריטב"א שכתב שהאיסור הוא אם התנה שיחזור וימכרנו לו באותם דמים, ומשמע שאם לא התנה כן ועד כמה שהשדה תוזל יוכל לקנות במחיר הזול, אין איסור.

קנין הלכה

מראי מקומות

והנה הרמב"ם [פ"ו ה"ו] כתב שאם המוכר אכל את הפירות מוציאין אותן מידו, וכתב המ"מ שזו רבית של תורה.[35] אמנם בספר התרומה כתב דאיסור זה הוי כמו רבית של תורה, ומשמע דאינו רבית דאורייתא ממש.

סעיף ב

מקור הדין הוא בב"י בשם שו"ת הרשב"א, וטעמו שהואיל והמקח חל בלי תנאי ה"ז מקח גמור והמעות אינן בגדר הלואה כלל. ולכן אף אם הלוקח התחייב אחרי חלות המקח להחזיר את המקח לכשיביא לו המוכר מעות, אין תנאי זה פוגם כלל בחלות המקח, ואפילו יביא המוכר מעות והלוקח יחזיר לו את שטר המקח וימכור לו את השדה בחזרה, אין המקח בטל למפרע ואין המעות הופכות להיות הלואה כלל.

ומה שכתב השו"ע שהלוקח עשה שטר וקנין, אין הכוונה שהלוקח כתב לו שטר מקח והקנה לו בחזרה את השדה, אלא כתב לו שטר שבו הוא משעבד את עצמו למכור את השדה, וכן עשה על זה קנין סודר, וכ"כ הגר"א [ס"ק ח].[36]

סעיף ג

מקור הדין הוא בגמ' דף סז. במעשה דאת ונוולא אחי.

ונחלקו הראשונים בגירסת הגמרא:

א] רש"י ורוב הראשונים גורסים "כל את ונוולא אחי סמכא דעתיה", והיינו דאף שהשליח אמר לשון שאינה מחייבת כ"כ, מ"מ אמרינן שהמקח נגמר ע"פ התנאי שהתנה המוכר.

ב] הרמב"ם פסק שהמקח לא חל, דמתוך שהשליח לא השיב תשובה ברורה אין המוכר בטוח שאכן התנאי חל ולא גמר ומקנה כלל.

והשו"ע בסעיף דידן, וכן בחו"מ [סוף סי' קפב] כתב כשיטות רש"י ורוב הראשונים, שהמקח חל על תנאי. אמנם בחו"מ [סי' רז ס"ח] העתיק השו"ע את לשון הרמב"ם, וכבר העירו האחרונים בסתירת דברי השו"ע.[37]

<u>בדברי השו"ע שמוציאין מהלוקח פירות שאכל</u>

עיין ט"ז [ס"ק ג] וש"ך [ס"ק ה] שהאריכו בדין זה, ותורף דבריהם דמקור הדין הוא בגמ' [דף סז.] דעבד רבינא עובדא וחשיב ואפיק פירי, אלא שנחלקו הראשונים בטעם הדין, הרי"ף והרמב"ם כתבו שהפירות הם רבית קצוצה, ואזלי לשיטתם שנתבארה לעיל [סעיף א וסי' קעב] שגם רבית מסופקת הויא רבית קצוצה. והרא"ש שסובר שרבית מסופקת אינה ר"ק, מפרש שמוציאין

ביאורים והערות

35. ולכאורה צ"ע דהא הוי רבית דרך מקח, ולמה יש בזה איסור תורה. ואולי יש ליישב זאת ע"פ מש"כ בספר גידולי תרומה [שם], דהא דאין במקח איסור רבית ד"ת הוא משום דאמרינן שגם הרבית היא דמי המקח, וזה שייך כאשר מרבה בתשלום עבור ההמתנה, אך כאשר אינו מרבה בתשלום רק אוכל פירות, ה"ז נראה שאין הפירות מכלל מחיר השדה אלא הוו אגר נטר. אמנם אם ננקוט דהא דאין ר"ק במקח הוא מגזה"כ שרק בהלואה יש רבית דאורייתא, אין שיטת הרמב"ם מיושבת.

36. ומבואר מזה לכאורה שיכול אדם לשעבד את עצמו בשטר או בקנין סודר למכור את שדהו, ולא אמרינן דהוי קנין דברים בעלמא.

37. ומדוייק מהשו"ע שהמקח חל בתנאי זה, ומשמע דכל זמן שלא הביא המוכר מעות אין המקח בטל למפרע, וזה סותר לכאורה ללשון השו"ע [סעיף א] שכתב דלא קנה, ומשמע שאם התנה את התנאי הנ"ל לא חל המקח כלל. וכעי"ז הקשה המחנ"א [סי' יג] על הרמב"ם דמשמע שלשיטתו דרק כשאמר השליח בסגנון זה לא חל המקח, הא אם התנה כראוי חל המקח בתנאי, ול"א דתנאי זה מבטל את המקח, וזה מתאים לשיטות הט"ז והש"ך שנקטו בדעת הרמב"ם והשו"ע שגם לשיטתם חל המקח על תנאי.

ממנו את הפירות משום שהמוכר הקנה לו אותם בטעות דסבור היה שהמכירה חלה, וכיון שלא חלה המכירה אמרינן דמחילה בטעות לא שמה מחילה והפירות חוזרים.

סעיף ד

מקור הדין הוא בגמ' דף סה:, שאם אמר לו קנה כשיעור מעותיך אין חשש רבית, כיון שאין כאן הלואת מעות או המתנת מעות כלל, דהמעות קנו כנגדן.

וכתב בספר תורת חיים וכן בספר פני יהושע דכיון שאין כאן הלואה כלל, יכולים להסכים ביניהם שיאכל המוכר את כל הפירות, א"נ שהלוקח יאכל את כל הפירות, דאין זה אלא מתנה בעלמא כיון שאין כאן הלואה כלל.[38]

סעיף ה

מקור הדין הוא בגמ' ב"מ דף סה:, ונתבאר שם שאם המוכר אוכל פירות ולבסוף יחול המקח למפרע, נמצא שהמוכר אכל פירות שדה שאינה שלו, ויש בזה איסור רבית קצוצה,[39] דאמרינן שהלוקח הניח לו לאוכלם משום שהמתין מלקבל את שאר המעות, ואף שלא אמר במפורש שהפירות הם תמורת ההמתנה הזו, מ"מ אמרו חכמים דאנו תולים את אכילת הפירות בהמתנת המעות והו"ל רבית קצוצה.[40]

ומבואר בשו"ע דשניהם אסורים לאכול את הפירות, אלא מניחים אותם ביד שליש עד שיתברר הדבר. וכתב הרשב"א שמבואר מזה דאין היתר ליתן את הפירות לאחד מהם, ויסכימו ביניהם שאם יתברר שהפירות הם רבית יחזיר את הפירות לאחר, וכתב הרשב"א שמזה מבואר דקיי"ל להלכה שרבית הניתנת ע"מ להחזיר שמה רבית ואסורה. [איסור זה הוא כעין האיסור לגזול ע"מ להחזיר].

ומה שכתב השו"ע שאם יאמר הלוקח הריני אוכל את הפירות, ואם לא יגמר המקח [ויתברר שאכילת הפירות בחינם אסורה מטעם רבית] אנכה למוכר מן הדמים, פירוש אחשב את הפירות שאכלתי כתחילת פירעון המעות שהקדמתי למוכר, ה"ז מותר, ומקורו בתום' [דף סג. ד"ה רבית] שכתבו שבאופן זה מותר הלוקח לאכול פירות.

סעיף ו

מקור הדין הוא בגמ' דף סה:, וטעם האיסור הוא משום שהלוקח אינו קונה את השדה אלא כשיביא את כל המעות, ונמצא שהמעות שהקדים הם בגדר הלואה ואם יאכל פירות ה"ז רבית קצוצה.[41]

סעיף ז

מקור הדין הוא בחידושי הרשב"א דף סב: שכתב שמהגמרא מוכח דגם כאשר נעשה קנין מעכשיו, מ"מ אסור ללוקח לאכול פירות שמא יתבטל המקח, כגון שלא יביא את שאר המעות, ומזה יש ללמוד לכל מקח שעלול להתבטל שאסור ללוקח לאכול פירות.

ביאורים והערות

38. ויש הנוהגים להסכים כן בכל רכישת דירה, שכל תשלום קונה כנגד מעותיו, דבאופן זה אין חשש רבית אף אם המוכר עדיין גר בדירה.

39. ועיין לעיל [הערה לסעיף א] שנתבאר למה לא אמרינן דהוי רבית דרך מקח ולא תהא ר"ק אלא א"ר.

40. והא דלא אמרינן שאכילת הפירות תיחשב רבית אלא תחשב כתוספת על מחיר השדה, הוא משום שהדבר ברור שאין הפירות נחשבים חלק ממחיר השדה, שהרי אם הלוקח יביא את כל המעות מיד לא יאכל המוכר פירות, ורק בגלל ההמתנה הוא אוכל את הפירות.

41. ועיין לעיל [הערה לסעיף א] למה ל"א דהוי רבית דרך מקח ואינו רבית קצוצה רק אבק רבית.

וכתב הט"ז [ס"ק ד] שהאיסור הוא רק משעה שנולד הספק שמא יתבטל המקח. [ובציור של הגמרא כשנתן הלוקח רק מקצת המעות הרי ספק זה כבר קיים לפנינו, שאנו חוששים שמא לא יהיו לו מעות לפרוע את כל הסכום].

הט"ז [ס"ק ד] האריך לתמוה למה לא הובאה כאן האפשרות הנזכרת לעיל [סעיף ה], שיאכל הלוקח פירות על דעת שאם יתבטל המקח ינכה למוכר מן הדמים. ומסיק הט"ז לדינא דאכן שרי להתנות באופן זה.
ומה שכתב השו"ע שלא יאכל הלוקח פירות אפילו בתנאי, פירש הגר"א [ס"ק יד] שהכוונה לתנאי של רבית ע"מ להחזיר, דזה אכן אסור וכמבואר לעיל [סעיף ה].

סעיף ח

מקורו של סעיף זה הוא בבית יוסף, והוא עצה שנתן הב"י ליתן מעות ולקבל תמורתן רווחים בהיתר. שורש ההיתר נובע מהדין המבואר בסי' קעו [ס"ו] ובט"ז [שם ס"ק ז] דמותר להוזיל בשכירות למי שמקדים מעות, ולכן מותר לראובן שיש בידו כסף מזומן ליתנו לשמעון הזקוק לכסף זה, ויסכימו ביניהם שהכסף ניתן לו בתורת דמי שכירות עבור ביתו של שמעון, ומחיר השכירות נקבע בהוזלה. ובאופן זה נמצא ראובן נהנה מהבית או מהשדה הנאה גדולה יותר מסך המעות שהקדים ונתן לשמעון, ואין בזה איסור רבית.
והוסיף הב"י שבאופן זה מותר לשמעון בעל הבית לקבל את כל האחריות על הבית, שאף אם יפול הבית או ישרף יפסיד המשכיר ויחזיר לשוכר את כספו.[42]

ומתבאר בדין זה דאף שלענין מכירת שדה נקט השו"ע שאם התנו שכאשר יביא מעות יחזיר לו את השדה יש בזה איסור רבית, בשכירות אין הדין כן, והטעם משום שבשכירות גם כשמביא המשכיר מעות ומחזירן לשוכר [שהקדים לו את המעות], אין הוא עוקר את השכירות למפרע, שהרי הוא מנכה מהדמים לפי שיעור הזמן שהשוכר דר בבית, אלא שהוא עוקר את השכירות שמכאן ולהבא, ולכן אין המגורים בבית נחשב רבית אלא הוי כשאר שוכר הדר בבית השכור לו.[43]

ביאורים והערות

42. דין זה שאם נפל הבית על המשכיר להחזיר לשוכר את כספו אינו מפורש בגמרא, והגר"א ציין לגמרא בפרק השואל וצ"ע מקורו, ובגליון הש"ס לרע"א [דף סד:] ציין לגמ' [דף עט.] בשוכר חמור ומת בחצי הדרך דנותן לו רק שכר חצי הדרך.

43. <u>תוספת עיון</u>

<u>ההבדל בין משכנתא דסורא לבין הציור שבסעיף זה</u>

בסימן קעב [ס"ג] הובא בשו"ע דיש מי שאוסר על הלוה שמשכן ביתו במשכנתא דסורא לקבל ע"ע אחריות נפילה או שריפה, דאחריות זו סותרת להיתר של משכנתא דסורא, וכפי שנתבאר שם. ומקשה החוות דעת דהא סעיף דידן דמי ממש למשכנתא דסורא, שבעל הממון נותן ממונו עבור שכירות הבית, ולמה התיר השו"ע שיקבל המשכיר ע"ע אחריות נפילה ושריפה, והרי גם במשכנתא דסורא כתבו כמה ראשונים שההיתר הוא משום דהוי כשכירות.
וכתב החוו"ד דמשכנתא דסורא שאני, דהתם עיקר המעות ניתנו בהלואה אלא שהסכימו ביניהם שהפרעון יהיה ע"י אכילת פירות השדה או הבית, ובזה החמירו טפי שלא יקבל הלוה עליו אחריות, משא"כ בסעיף דידן כל עיקר ההסכם ביניהם אינו אלא שכירות, ואין בו הלואה כלל. ועיין בחוו"ד שכתב נפק"מ לדינא בין שני האופנים במקרה שהבעלים של השדה או הבית קלקלו בעצמם את השדה או הבית, כגון שמכרו אותם לגוי והוא גירש את המלוה, דזו אחריות דאתיא מחמתיה, ובזה פשוט דלגבי משכנתא האחריות על הלוה, והוא מחוייב עתה לפרוע את החוב, משא"כ בשכירות אם המשכיר קלקל את הבית דינו כמזיק אך אין זה נוגע לחיובי אחריות.

קנין הלכה

מראי מקומות

סימן קעו

סעיף א

גמרא דף סט: רב חמא הוה מוגר וכו' עד ולא ידיע פחתיה, תוס' שם ד"ה אוגר וד"ה מרא.

מקור האיסור של השכרת מעות הוא בגמרא דף סט:, ועיי"ש בתוס' שנתבאר דהא דסבר רב חמא להתיר השכרה זו הוא משום שהיה מקבל עליו אחריות אונסין [כשאר שכירות, שהשוכר אינו אחראי על אונסין, ושאני מהלואה שכל האחריות על הלוה].[44] ומ"מ מבואר בגמרא שאסור להשכיר מעות אף באופן שקיבל עליו המשכיר אחריות אונסין.

וכתב הרמ"א [סוף הסעיף] ומקורו בריב"ש [סי' שה], שבאופן זה שקיבל עליו אחריות אונסין אין זו רבית דאורייתא רק אבק רבית.[45]

<u>החילוק בין השכרת כלים להשכרת מעות</u>

בטעם האיסור להשכיר מעות, אף שהשכרת חפצים מותרת, אמרו בגמרא שני חילוקים:

א. בהשכרת כלים הכלי חוזר בעינו, משא"כ בהשכרת מעות שהשוכר מוציאן ומחזיר מעות אחרות, תורת הלואה עליהן.[46]

ביאורים והערות

44. ונחלקו הראשונים בביאור אחריות אונסין זו:

א] הנ"י כתב שהמשכיר קיבל עליו את אחריות האונסין כל זמן שהשוכר לא הוציאם, [דמשעה שהשוכר הוציאם הרי זו כשאר הלואה, שהרי אין מעותיו של המשכיר ברשותו של השוכר ולא שייכא בזה אחריות אונסין על המשכיר], ותלה רב חמא את תשלום דמי השכירות שהוא נותן עבור תקופה זו שהמעות בעין, ולא עבור התקופה שהוציא את המעות והוי הלואה, ולדינא אסר זאת.

ב] תוספות רבינו פרץ והריטב"א והריב"ש [סי' שה] בשם תוס' ביארו, דכוונת תוס' שרב חמא קיבל עליו אחריות אונסין גם על הזמן שהשוכר הוציא את המעות, והיינו שקיבל עליו רב חמא שאם יאבדו כל נכסי השוכר באונס לא יהיה אחראי לשלם ולא יהא עליו שעבוד הגוף, ולכן סבר רב חמא דלא דמי להלואה ושרי, ולדינא ה"ז אסור.

ג] עוד מצינו אופן של קבלת אחריות אף אחר שהשוכר מוציא את המעות, וכגון שקנה בהן סחורה והמשכיר קיבל עליו את אחריות הסחורה שאם תאבד באונס יפטר השוכר מלשלם את הקרן, וכעין הדין שבסי' קעג [סי"ח] במלוה מעות על אחריות ספינה. ובדרכי משה [סי' קעז ס"ק ח] דימה דין זה למשכיר שקיבל עליו אחריות, והובאו דבריו בהגהת רע"א [סעיף זה].

45. ואפשר שהריב"ש לשיטתו שנתבארה בהערה הקודמת שקבלת האחריות נמשכת גם אחרי שהשוכר הוציא את המעות, אך לפי הנ"י שקבלת האחריות מסתיימת בשעה שהשוכר הוציא את המעות ומאז ואילך הוי כהלואה גמורה, אפשר שיהא בזה איסור תורה, הואיל ולהלכה לא תלינן את השכר בתקופה המוגדרת כשכירות אלא בתקופה של ההלואה.

והחוות דעת [סי' קעז ס"ק ט] כתב לחלק בזה בין שני אופנים:

א] אם השכיר את המעות בלשון שכירות, והכוונה בזה שהן נשארות בבעלותו של המשכיר, וגם כאשר יוציאן ויקנה בהן סחורה תהא הסחורה שייכת למשכיר, אז אין כאן הלואה גמורה והוי אבק רבית, ובזה איירי הגמרא גבי רב חמא.

ב] אבל באופן שהמעות עברו לבעלותו של המקבל וכן הסחורה שקנה בהן שייכת למקבל, אלא שהתנה שאם תאבד הסחורה יפטר הלוה מלשלם אז הוי ר"ק. [וקצ"ע דבפוסקים לא משמע גבי רב חמא שהסחורה נשארה בבעלותו].

46. רש"י [ד"ה הדרא בעינא] פירש שדבר שאינו חוזר בעינו הרי הוא נישום בדמים והוא בגדר הלואה ביד המקבל, דאחריותו עליו. אמנם לפי תוס' איירי כשקיבל עליו בעל המעות את האחריות, [ולפי תוס' ר"פ והריטב"א והריב"ש קבלת אחריות זו נמשכת אף אחר שקיבל המעות והוציאן], ולפי שיטתם צ"ל שהחילוק בין דבר החוזר בעינו לבין מעות אינו מצד קבלת האחריות אלא דעצם זה שהחפץ חוזר בעינו נותן לו שֵם שכירות, ומעות שאין חוזרות בעין אין בהן צורת שכירות.

ב. בהשכרת כלים יש פחת הניכר, משא"כ בהשכרת מעות אין פחת וכאשר משלם שכר על דבר שאין בו פחת ה"ז נראה טפי כרבית.

ופירשו תום' ועוד ראשונים דכל תנאי מהתנאים הנ"ל הוא היתר בפני עצמו, והיינו דמותר להשכיר כלים אף אם אין בהם פחת הניכר, כיון שהם חוזרים בעינם ולא ניתנו להוצאה, וכן מותר להשכיר מעות אם אין לשוכר רשות להוציאן והוא שוכרן רק להתעטר בהן. ומלבד זה יש היתר להשכיר כלי שיש בו פחת אף אם נותן לשוכר רשות להוציא וליתן כלי אחר, אך כלי שאין בו פחת אסור להשכירו כשיש רשות להוציאו, ויבואר דין זה בסעיף ב.

<u>המשכיר מעות שלא ע"מ להוציאן</u>

כתב השו"ע דמותר להשכיר מעות שלא על דעת להוציאן, ומקורו בתוספתא [פ"ד] שהובאה בתום' ובשאר הראשונים.

ומש"כ הרמ"א דאסור לשוכר לקבל עליו אחריות אונסין, מקורו בספר התרומות [שער מו ח"ד סנ"ה], עיי"ש שלמד דבריו מהתוספתא, ואף שבעלמא רשאי שוכר להתנות שיהא חיוב באונסין היינו בכלים, שאחריות זולא הוא על המשכיר, אך במעות לא שייך זולא, וגם יש בכלים פחת, ובמעות אין פחת, וכן כתב המחנה אפרים [סי' לב] דזה טעם האיסור במעות.

כתב הש"ך [ס"ק א] בשם הגהות מרדכי שאם השוכר הוציא את המעות האלו יש בזה איסור רבית, והחוות דעת [סי' קעז ס"ק יט] הקשה דכיון שהוציא את המעות ללא רשות אין זו הלואה כלל אלא גזילה ואין בזה איסור רבית, כדמצינו כעי"ז לקמן [סי' קעז סעיף יט], וכן הקשה בספר שער דעה. וכתב החוות דעת דאה"נ שאין כאן איסור רבית מן הדין, אך כיון שהתנו מראש שישלם לו על המעות האלו [בתורת שכירות] ועכשיו אין המעות בעין, הרי זה נראה כרבית. וכן תירץ בספר מקור מים חיים.

<u>המשכיר מעות ע"מ להוציאן וקיבל עליו המשכיר אחריות אונסין וגניבה ואבידה</u>

כתב הרמ"א בשם התרומת הדשן [סי' שב] דמה שאוסרת הגמרא להשכיר מעות אף שקיבל עליו המשכיר אחריות אונסין, היינו משום שאחריות גניבה ואבידה היתה על השוכר, וקרוב הוא להיראות כהלואה, אבל אם המשכיר קיבל ע"ע גם אחריות גניבה ואבידה ה"ז מותר, דאינו נראה כהלואה כלל. ולמד זאת בעל תה"ד מגליון תום' [דף ע. שאינו לפנינו]. והרמ"א הביא בסעיף זה את דברי התה"ד.[47]

והנה בסי' קעז הקשה הדרכי משה [ס"ק ח] על דין זה של התה"ד מתשובת הריב"ש [סי' שח] שכתב שאין להלוות מעות על אחריות ספינה, שאם תאבד הספינה יפסיד המלוה את מעותיו, ואם תגיע הספינה בשלום יתן הלוה תוספת רווחים על ההלואה. ונקט הד"מ שהריב"ש לא התיר אף באופן שהתנו שגם אחריות גניבה ואבידה של הספינה תהא על המלוה, ולכן הסיק הד"מ שאין להקל בקבלת כל האחריות אלא בנידון של רבית דרבנן [כגון בעיסקא], דהיינו שאם גם בלי קבלת האחריות על המשכיר

ביאורים והערות

47. והנה הב"י כתב דכיון שהתה"ד עצמו כתב בסוף דבריו שאין לעשות מעשה ע"פ ההיתר הזה לכן אין להקל בזה, אמנם הש"ך [ס"ק ב] כתב שסוף דברי תה"ד שכתב שאין לעשות מעשה להקל אינם מתייחסים לדין הנ"ל של קבלת כל האחריות, אלא לדין נוסף שרצה תה"ד לחדש שם, שרשאי להתנות שרק הרב והש"ץ יהיו נאמנים להעיד שהקרן אבדה. ולכך נקט הש"ך לדינא כהתרומת הדשן, ובסימן קעז [ס"ק כ] האריך הש"ך לחזק היתר זה.

קנין הלכה

מראי מקומות

לא תהא בזה אלא רבית דרבנן כגון בעיסקא, אז מהניא קבלת כל האחריות להתיר, משא"כ באופן שלולי קבלת האחריות היה זה רבית דאורייתא אין להקל בקבלת כל האחריות, וכגון בההיא דהריב"ש במלוה על אחריות ספינה.

אמנם לפי"ז יקשו דברי הרמ"א בסעיף דידן, דהכא לא איירי בעיסקא, ואם היה משכיר את המעות להוציאן בלי קבלת אחריות היה בזה איסור תורה, דאף שאמר לשון שכירות אין הלשון משנה את גוף הענין דהוי כהלואה, וא"כ צ"ע למה מהניא קבלת כל האחריות להתיר את ההשכרה, וכן הקשה החוות דעת [סי' קעז ס"ק טו]. וכעי"ז הקשה גם בהגהת רע"א בסעיף זה, שהרמ"א סתם כאן להיתר, ואילו בסי' קעג [סי"ח] פסק השו"ע את דברי הריב"ש במלוה על אחריות ספינה דיש בזה איסור, והרמ"א לא הגיה בזה כלל.

ונמצא שמצינו שלשה מקומות בהם מתייחס הרמ"א לכספים הניתנים לאחר תמורת רווחים, כאשר נותן הכספים מקבל עליו את כל האחריות.

א] בסימן קעג [סי"ח] הביא השו"ע את דברי הריב"ש שאסר להלוות תמורת רווחים אף שהמלוה מקבל ע"ע אחריות הספינה, והרמ"א לא חלק בזה.

ב] בסי' קעו [ס"א] הביא הרמ"א את דברי התה"ד שהתיר להשכיר מעות אם המשכיר מקבל ע"ע כל האחריות.

ג] בסימן קעז [ס"ו] התיר זאת הרמ"א רק ברבית דרבנן כגון עיסקא או כיוצ"ב.[48]

והש"ך [סי' קעז ס"ק כ] כתב לחלוק על הרמ"א, וסובר דבכל גווני יש להתיר כאשר המלוה קיבל עליו אחריות אונסין וגניבה ואבידה. [ולענין הקושיא מדברי הריב"ש שהשו"ע הביא (בסימן קעג סי"ח) במלוה על אחריות ספינה, כתב הש"ך שי"ל שהתם לא קיבל עליו המלוה אלא אחריות אונסין, ואה"נ שאם היה מקבל עליו גם אחריות גניבה ואבידה היה מותר].

והגר"א [סי' קעו ס"ק ב] האריך לחלוק מכל וכל על ההיתר של התה"ד, ונקט שגם כאשר קיבל עליו את כל האחריות הרי זה אסור.[49]

סעיף ב

מקור הדין הוא מבתום' דף סט: ד"ה מרא וברא"ש סי' מו, וכתבו לבאר בזה את מה שנאמר בגמ' באחד החילוקים בין שכירות לבין הלואה שבשכירות יש פחת, והשכר ניתן עבור הפחת, וביארו תום' דהגמ' איירי בשכירות אשר המשכיר נתן רשות לשוכר

ביאורים והערות

48. והנה אין סתירה בין סי' קעג [סי"ח] לבין סימן קעז [ס"ו], וכמ"ש הד"מ [בסי' קעז], דהא ברבית ד"ת והא בדרבנן, והקושי הוא בעיקר מסי' קעו [ס"א] שהרמ"א סתם להיתר ולא חילק בין דאורייתא לדרבנן.

והחוות דעת [סי' קעז ס"ק ט] כתב לחלק בזה, דבסי' קעג וקעז איירי באופן הרגיל שמקבל המעות קנה אותן והוי כהלואה רגילה, אלא שהמלוה קיבל אחריות בתורת תנאי חיצוני. ואילו בסימן קעו [ס"א] איירי שהשכיר את המעות, והן נשארות בבעלותו וגם כשיקנה בהן סחורה תשאר הסחורה בבעלותו, ובזה התיר הרמ"א בכל גווני כשקיבל המשכיר עליו גם אחריות גניבה ואבידה.

49. <u>תוספת עיון</u>

<u>על מי מוטלת אחריות זולא</u>

האחרונים נחלקו בדברי התה"ד שהתיר להשכיר מעות כאשר כל האחריות מוטלת על המשכיר, אם הכוונה שגם אחריות זולא מוטלת עליו, [ואף שבמעות לא שייך זולא, מ"מ נפק"מ במקרה שהשוכר קנה סחורה במעות והוזלה, מי מפסיד בהוזלה זו]:

א] החוות דעת [סי' קעז ס"ק א] כתב דאחריות זולא על השוכר, ואפ"ה התיר התה"ד אם המשכיר קיבל ע"ע אחריות אונסין וגניבה ואבידה.

ב] הבית מאיר [סי' קעו] כתב בפשטות שההיתר של התה"ד נאמר רק באופן שגם אחריות זולא על הנותן, וכן משמע לכאורה בדברי גליון תוס' שהובא בתרומת הדשן והוא המקור לחידושו, שכתב שמכח קבלת האחריות המעות הן בגדר פקדון אצל המקבל, ומשמע שדינו כשאר פקדון שאחריות זולא על הנותן.

להוציאו ולא להחזירו בעין אלא להחזיר כלי אחר כזה, דגם זה מותר משום שהשוכר משלם את דמי השכירות עבור הפחת שהחפץ נפחת מכח השימוש בו, אם השוכר לא יוציאנו אלא יחזיר אותו בעין.[50]

ונמצא מדברי תום' חידוש לדינא דאם ישכיר לו כלי שאין בו פחת כגון גביע זהב, אין היתר להשכירו באופן הנ"ל שנותן לו רשות להוציא ולהחזיר אחר, דבאופן זה שהחפץ לא הדר בעיניה ה"ז חמור משאר שכירות, ואין להקל בו אלא משום הפחת שיש בחפץ. עיין הגהת רע"א [לשו"ע סי' קסא ס"א] שהביא דברי השיטה מקובצת [דף ס:] שכתב ציור של הלואת קרקע ברבית, באופן שמסר לו חלקת קרקע והתנה עמו שיחזיר לו שיעור גדול יותר של קרקע, והסכימו ביניהם שהברירה ביד המקבל להחזיר את הקרקע שקיבל בתוספת שיעור מסויים או להחזיר קרקע אחרת. וכתב השיטמ"ק שבכה"ג חל שם הלואה על מסירת הקרקע, דאין זה השכרת קרקע כיון שרשאי להחזיר לו קרקע אחרת, וגם אין זו החלפת קרקע בקרקע כיון שרשאי להחזיר לו את אותה הקרקע, ולכן הוי הלואה, ויש בזה איסור רבית. והקשה רע"א דהא זה כמו הציור שכתבו תום' [דף סט: סוד"ה מיא], שמסר לו חפץ, ורשאי להוציא ולהחזיר אחר, וגם רשאי להחזיר את החפץ הזה בעצמו, וכתבו תום' דזה בכלל השכרת חפץ ושרי.[51]

סעיף ג

בסעיף זה מובאים שני דינים שמקורם בגמ' דף סט:-ע. העוסקים בשכירות חפצים באופן שהשוכר מקבל על עצמו אחריות מסויימת על החפץ, וזו אחריות אשר בדרך כלל אינה מוטלת על השוכר, והנידון הוא אם מחמת קבלת האחריות תיחשב שכירות זו כעין הלואה ותיאסר:

א] השכרת ספינה, כשהשוכר קיבל ע"ע לשלם את דמיה אם נשברה.

ב] השכרת סיר של נחושת, כשהשוכר מקבל ע"ע לשלם מה שנפחת הכלי ממשקלו בעקבות השימוש.

[א] <u>השכרת ספינה</u>

בגמ' איתא דספינה אגרא ופגרא, דהיינו דמותר לשלם שכר על הספינה אף אם קיבל עליו השוכר אחריות אם נשברה.

ונחלקו הראשונים בטעם ההיתר:

א. רש"י [דף סט: ד"ה מותר (השני)] כתב דשורש ההיתר הוא בזה שאחריות זולא נשארה על המשכיר, שאם הוזלה הספינה מחזירה השוכר כפי שהיא.[52]

וכתב בדרכי משה דכך משמע ברמב"ם, וזו דעת המחבר בשו"ע שלא הצריך שיהא פחת בכלי אשר השוכר אינו מקבלו על עצמו.

ב. תוספות [דף ע. ד"ה דקא] כתבו דמסוגיא דדודא מוכח דלא סגיא באחריות זולא, אלא דכל שהשוכר מקבל עליו אחריות אונסין יש בזה חשש רבית, אלא אם יש גם פחת שהשוכר אינו מקבלו על עצמו, וכגון בספינה שמתקלקל העץ במים. ומשמע

ביאורים והערות

50. וכתב בספר שער דעה שבאופן זה רשאי השוכר לשלם דמי שכירות עבור כל תקופת השכירות, אף אם השוכר הוציא את הכלי והפך את השכירות להלואה, והטעם משום שקנין השכירות נותן לו זכות שימוש בחפץ לכל התקופה, ולכן אף שהוא הוציא את החפץ באמצע הזמן אין זה פוטרו מחיובו. ולמד זאת השער דעה מהא דמצינו בהלכות שכירות דהשוכר את הספינה ופרקה באמצע הדרך חייב לשלם את כל השכירות.

51. ולכאורה י"ל דלשון השטמ"ק הנ"ל היא שמתחילה אמר לו הלויני קרקע, ובזה מסתבר שהקרקע נקנית לגמרי ללוה כשאר הלואה, אלא שיכול לפורעו בקרקע זו או באחרת, משא"כ בציור של תוס' [דף סט:] בזמן מסירת החפץ ה"ז השכרה גמורה והחפץ נשאר בבעלות המשכיר, אלא שיש רשות לשוכר ללוות את החפץ ולהוציא ולהחזיר אחר, אך השכר ניתן עבור השכירות ולא עבור ההלואה, שהיה בידו להשתמש בו ולהחזירו אף שנפחת מערכו, ולכן שרי.

52. ואין זה כנכסי צאן ברזל שמקבל עליו אחריות זולא, ואם הוזלו ומחזירם בעין צריך להוסיף דמים, ויתבאר דינם להלן [סי' קעז ס"א].

נמי דלא סגי באחריות הפחת הזה שלא תהא על השוכר, אלא בעינן גם שתהא אחריות זולא על המשכיר.
וכתב הדרכי משה דכן דעת הרמב"ן והריטב"א והטור, וכך פסק הרמ"א, דאין היתר לשוכר לקבל אחריות אונסין אלא אם מקבל עליו המשכיר אחריות זולא ופחת.

<u>להלכה</u>: כתב המחנה אפרים [סי' לב] שאפשר להקל כרש"י והרמב"ם והשו"ע. והחכמת אדם [כלל קלו סעיף ז-ח] הביא את שתי הדעות, והגר"ז [סעיף לב] כתב דטוב להחמיר כהרמ"א ולהצריך זולא ופחת על המשכיר.

ומבואר ברמ"א דכאשר נשברה הספינה משלם השוכר את שוויה בשעה השבירה ולא את שוויה בזמן ההשכרה. ומקורו בראי"ש [סוסי' מט] והטור. והגר"א [ס"ק טו] ציין ללשון הג"א [סמ"ט] דמשמע שלפי רש"י רשאי להתחייב שאם תשבר הספינה ישלם כשוויה בשעת ההשכרה, ועיין להלן [סעיף ד].

[ב] <u>השכרת סיר של נחושת</u>
הדין השני המבואר בשו"ע הוא דין השכרת סיר של נחושת, ומקורו בגמ' [דף ע.] גבי דודא דיתמי, עיי"ש שמבואר שאסור לשוכר לקבל עליו את כל הפחת, אמנם אם רק חלק מהפחת על השוכר כגון החסרון במשקל הנחושת, אך החסרון באיכות הנחושת על המשכיר, ה"ז מותר.
וכתבו תום' [ד"ה דקא] דמיירי שהשוכר קיבל עליו גם אחריות אונסין, ולא רק את הפחת, וביארו תום' שההיתר נובע מזה שהמשכיר קיבל עליו זולא וחלק מן הפחת.[53]

<u>סעיף ד</u>

מקור הדין של שומת פרה שכורה בדמים הוא בברייתא דף סט: דאיתא התם דהשם פרה מחברו ואמר לו הרי פרתך עשויה עלי בשלושים דינר ואני אעלה לך סלע בחודש, מותר לפי שלא עשאה דמים, ומפרשינן בגמרא שלא עשאה דמים מחיים אלא לאחר מיתה.
והיינו שאם הפרה לא מתה מחזיר אותה כפי שהיא, בין הוזלה ובין הוקרה, וגם אם הכחישה ונפחתה בדמיה אינו משלם לו על זה, דכל זה באחריות המשכיר כמו בשאר שכירות, ומה שהתחדש כאן הוא השומא בדמים, ששם לו את הפרה בשלושים דינר אם תמות.
ונחלקו הראשונים בשומא זו:

א. ברש"י [דף סט: ד"ה מותר (הראשון)] משמע ששם את דמה של הפרה כשעת ההשכרה, ואת הסכום הזה משלם אם מתה. ונקטו הפוסקים דכן דעת הרמב"ם, וכן כתב השו"ע.
ב. תום' [דף ע. ד"ה דקא], והרא"ש [סי' נב] והרמב"ן כתבו דאינו משלם אלא כשוויה בשעה שמתה, וכן כתב הרמ"א.

ביאורים והערות

53. ויש לעיין איך תתיישב הסוגיא לפי רש"י והרמב"ם והשו"ע שנקטו גבי ספינה שאחריות זולא גרידא מתירה אף כשקיבל עליו השוכר אחריות אונסין, דא"כ למה גבי דודא לא סגי באחריות זולא אלא בעינן נמי שחלק מהפחת יהא על המשכיר. וצ"ל דלא התירו רש"י והרמב"ם אלא כשקיבל עליו רק אחריות אונסין, אך כשקיבל עליו גם פחת מודו כו"ע דלא סגי באחריות זולא להתיר. [והנפק"מ בין רש"י והרמב"ם לבין התוס' וסיעתם היא בכלים שאין בהם פחת, שלפי רש"י והרמב"ם שרי להשכירם על סמך אחריות זולא, שהרי לא קיבל השוכר ע"ע אחריות פחת, ולפי תוס' הרי זה אסור דבעינן שיקבל המשכיר ע"ע אחריות פחת, וכ"כ הג"א [סמ"ט] בדעת תוס', דכלים שאין בהם פחת אסור להשכירם אם השוכר מקבל ע"ע אחריות אונסין].

ונמצא שלפי תום' וסיעתם הך שומא אינה אלא קבלת אחריות אונסין, ומשלם כשעת האונסין. ולפי רש"י והרמב"ם נמצא שלהך צד שהפרה תמות ולא יחזירנה בעין, קיבל ע"ע השוכר גם אחריות זולא ופחת, משעת ההשכרה עד שעת המיתה.[54]
ועיין לעיל [סעיף ג] שגם שם הובאה מחלוקת רש"י ותום' אם מותר השוכר לקבל ע"ע אחריות אונסין בכלים שאין בהם פחת, שלפי רש"י סגי באחריות זולא שתהא על המשכיר, ולפי תום' קפדינן שתהא על השוכר גם אחריות פחת. והדרכי משה והגר"א [ס"ק ט] והמחנה אפרים [סי' לב] והגר"ז [סעיף לה] כתבו דשתי המחלוקות הן מחלוקת אחת, דלפי תום' והרא"ש דקפדינן שתהא אחריות פחת על השוכר אסור לשוכר לקבל עליו לשלם כשעת ההשכרה, ולפי רש"י והרמב"ם מותר.

<u>להלכה</u>: החכמת אדם [כלל קלו סי' ז-ח] הביא את שתי הדעות, והגר"ז [סעיף לה] כתב דטוב להחמיר כתום' והרא"ש, והמחנה אפרים כתב דאפשר להקל כהשו"ע.[55]

<u>בדברי הש"ך ס"ק ה</u>
על עיקר ההיתר שבסעיף זה [לשום את הפרה במקרה שמתה], הביא הש"ך בשם המ"מ דהחילוק בין ציור זה לבין דין נכסי צאן ברזל שנאסר [סי' קעז ס"א] הוא בתרתי:
א] בנכסי צאן ברזל אינו עושה מלאכה הגורמת להם פחת, וא"כ אין שם פחת.
ב] בנכסי' צאן ברזל הוא מקבל עליו אחריותן מעתה.
ולכאורה הדברים צריכים ביאור, שהרי בברייתא [דף סט:] נתבאר החילוק בין נכסי צ"ב לבין שומת פרה כהחילוק השני שכתב המ"מ, שבנכסי צ"ב עשאן דמים גם מחיים, וממילא אחריות זולא ופחת על המקבל והו"ל כהלואה גביה. וא"כ צ"ע למה הוצרך המ"מ למש"כ מתחילה שבנכסי צ"ב אין עושה מלאכה שיפחתו מחמתה.

<u>סעיף ה</u>

מקור הדין הוא במשנה ובברייתא דף סט:, ואיתא התם שהשוכר את השדה מבקש מהמשכיר תן לי מאתיים זוז לצורך השבחת השדה, ואני אתן לך בשכר השדה יב' כורים במקום עשרה כורים שקצבנו תחילה.
ונחלקו הראשונים בפשט הברייתא:

א. ברא"ש ובנ"י מבואר שהשוכר עתיד להחזיר לו את המאתיים זוז, ומלבד זה הוא גם מרבה לו בשכר שנותן לו יב' כורים במקום י' כורים.[56]

ביאורים והערות

54. והרמב"ן כתב לחלוק מטעם זה על רש"י, דס"ל לרמב"ן דבכל שכירות שהשוכר מקבל ע"ע אחריות אונסין קפדינן שתהא אחריות הפחת ואחריות זולא על המשכיר, אף באופן שאין הפרה חוזרת בעין.
55. וכתב החוות דעת [ס"ק ד] דאף לשיטת תוס', הרא"ש והרמ"א, אם עבר והתנה שאם תמות הפרה ישלם כשוויה בשעת ההשכרה, אין איסור ליקח את דמי השכירות כל זמן שהפרה חיה, שהרי מחיים מוטלת אחריות זולא ופחת על המשכיר, וכל זמן שלא מתה הפרה ולא יצאה התחייבות השוכר מן הכח אל הפועל אין כאן תואר מלוה. ורק במקרה שהפרה מתה אז אסור ליקח את שוויה של שעת ההשכרה אם ישאיר בידו את דמי השכירות שלקח. והוסיף החוו"ד לחדש דכאשר מתה הפרה הברירה ביד המשכיר, אם ירצה יחזיר את דמי השכירות שקיבל וישומו לו את שווי הפרה בזמן ההשכרה, ואם ירצה לא יחזיר את דמי השכירות ויקבל את שווי הפרה בזמן שמתה.
56. לשון רש"י [שם ד"ה ואני] אינו ברור כ"כ, והב"י כתב שדעת רש"י כהנ"י שמחזיר לו גם את המאתיים זוז מלבד מה שמוסיף לו ב' כורים, וכן הוא לפי הגהת הרש"ש. ובהגהת חכמת שלמה וכן במהר"ם שיף הגיהו ברש"י באופן שכוונתו כשיטה השנייה, שאינו מחזיר לו את המאתיים זוז רק מוסיף לו ב' כורים.

ב. בספר התרומות [שער מו ח"ד סי' מח, מובא בב"י] הביא דיש מפרשים שאינו מחזיר לו את המאתים זוז, רק משלם לו ב' כורים נוספים בשכרה, וכתב בסה"ת שכן דעת הרמב"ם.[57] והוסיף בסה"ת דלפי שיטה זו שאין המאתיים זוז חוזרים לבעלים, אתי שפיר דלא הוי רבית, וכדלהלן.

טעם ההיתר

הדין הנ"ל המבואר בברייתא צריך ביאור, דאמאי לא חשיב רבית קצוצה, שהרי לוה ממנו מאתיים דינרים ותמורת זה מוסיף לו ב' כורים על השכירות.

ופירש רש"י שאין זו רבית, אלא דמתוך שהשביח את השדה ע"י המאתיים זוז האלו, ה"ז כאילו שכר ממנו שדה משובחת יותר, ולכן מוסיף לו ב' כורים. וכן פירש הרמב"ם [פ"ז ה"ט], וכן לשון השו"ע.

וכתב הב"ח, שהביאור הוא שהמאתיים זוז הללו אינם ניתנים לו בהלואה, ואין כאן הלואה כלל, אלא מתחילה נחשב השוכר כעין פועל או שליח להשביח את השדה בכסף זה, ואח"כ שוכר ממנו שדה משובחת.[58]

ולפי הביאור השני שאינו פורע לו את המאתיים זוז אלא נותן לו ב' כורים נוספים בשכרו, נמצא שגם אם נדון את הכסף הניתן לו כהלואה, מ"מ אין בזה חשש רבית קצוצה, כיון שאינו פורעו במעות אלא בכורים והוי דרך מקח.[59] ולפי"ז י"ל דבאמת הוי הלואה והשוכר חייב באחריות המעות כשאר לוה, ומ"מ כיון שאין כאן אלא רבית דרבנן הקלו בזה לראות כאילו אינו משלם לו את הב' כורים כרבית על ההלואה, אלא כתוספת עבור שדה משובחת יותר.

ביאור הדין השני שבשו"ע

הדין השני שבשו"ע מקורו ג"כ בברייתא [דף סט:], שאם שכר ממנו חנות או ספינה ואמר לו תן לי מאתיים זוז ואתעסק בהן בחנות, או אשכור מלחים להוליך את הספינה ה"ז אסור, דהכא אין המעות משביחות את הנכס המושכר, ולכן הן נידונות כהלואה בפ"ע, והתוספת שמוסיף לו בשכר נידונת כרבית.[60]

סעיף ו

מקור הדין הוא במשנה דף סה. מרבין על השכר ואין מרבין על המכר וכו'. ואמרו בגמרא שטעם ההיתר הוא משום ששכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, וקודם לכן לא מטא זימניה למיגבי, ולכן מה שלוקח שכר גבוה יותר על התשלום מידי חודש [וה"ה

ביאורים והערות

57. ועיין בב"י שתמה דלא מצא בלשון הרמב"ם גילוי לזה שפירש כן, דהרמב"ם העתיק רק את לשון הגמרא. והגידולי תרומה ביאר דכוונת סה"ת דעצם זה שהרמב"ם העתיק לשון הגמרא בלי לפרש שמחזיר לו את המאתיים זוז, מורה שהרמב"ם סבר שאינו מחזירם לו.

58. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה [ח"א סי' כט ד"ה כן] כתב דאם אכן הביאור כדברי הב"ח, נמצא שאם יאנס השוכר ויאבדו המעות לא יהא חייב, כיון שאינו לוה. אך העיר ע"ז מלשון רש"י והנ"י שכתבו שאמר לו מתחילה 'הלויני' מאתיים דינרים.

59. והיינו לפי דעת החוות דעת [סי' קסא ס"ק א] דכל שאינו פורעו בכעין מה שהלוהו הוי דרך מקח ואין בו ר"ק. אך לפי דעת המקור מים חיים [בריש סימן קסא] כל שאמר לשון הלואה יש בו חשש ר"ק. אמנם י"ל דמ"מ בנ"ד שייך טפי לראות את הכסף כניתן להשבחת השדה.

60. ולפי"ז השוכר מכונית ומקבל עמה מיכל דלק מלא ומתחייב להחזיר מיכל מלא, אין לראות את מילוי מיכל הדלק כהשבחה בגוף המכונית, אלא יש כאן עיסקה נפרדת, שמלוה לו מיכל דלק מלא ופורעו במיכל מלא, ואין להתיר זאת אלא לפי גדרי הלואת סאה בסאה, כגון אם יצא השער, או יש לו מעט דלק בביתו.

אם יסכימו שמשלם בסוף השנה] אינו בגדר אגר נטר, אלא זהו המחיר האמיתי של השכירות, והא דקאמר ליה אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשר אוזולי הוא דקא מוזיל גביה.[61]

<u>בדברי הרמ"א כשהחזיק בבית לשלם י' דינרים מיד</u>

כתב הרמ"א שאם החזיק בבית ונתחייב לשלם י' דינרים מיד, אסור מעתה להרויח לשוכר את הזמן תמורת תוספת במחיר השכירות. מקור הדברים הוא בחידושי תלמידי הרשב"א המובאים בב"י, וכתבו שהוא רבית גמור. ונסתפק הב"י אם הכוונה דהוי רבית גמור מדרבנן, שהרי אינו משלם רבית על הלואה אלא על המתנת דמי שכירות, דהוי רבית דרך מקח, או דכוונתו לומר דהוי רבית דאורייתא, דאחרי שעשה קנין בדירה ונתחייב לשלם י' דינרים, שוב אין דנים זאת כדמי מקח, ולכן תשלום על הרווחת הזמן של החוב הזה הוי רבית קצוצה.[62]

ומה שהוסיף הרמ"א דכ"ש אם נתחייב לו כבר בשכירות ונותן לו דבר בהמתנת המעות אסור, כוונתו אם כבר נסתיים זמן השכירות ונתחייב לשלם לו והרויח לו את הזמן אל מעבר לתקופת השכירות. [דהדין הראשון של הרמ"א אירי שהרויח לו את הזמן בתוך תקופת השכירות, דבמקום שישלם י' דינרים בתחילת השנה כפי שנתחייב בקנין ישלם דינר לכל חודש].

וכתב הט"ז [ס"ק ח] שבדין השני של הרמ"א נראה פשוט דהוי רבית קצוצה, ולא נסתפק הב"י אלא בדין הראשון של הרמ"א שהרווחת הזמן היתה בתוך תקופת השכירות, דרק בזה דן לומר שמא לא הוי ר"ק. והש"ך [נקודות הכסף] חלק על הט"ז, דכיון שיסוד ספיקו של הב"י שלא יהא בזה איסור תורה הוא מפני שהחוב לא נוצר ע"י הלואה, סברא זו שייכת גם כשנגמרה תקופת השכירות והרויח לו זמן אחריה.

ועיין חכמת אדם [כלל קלו ס"י] שהביא את מחלוקת הט"ז והש"ך הזו, ומהגר"ז נראה שנקט כהט"ז, שבסעיף ד כתב שהרווחת זמן יש בה ר"ק אף בחוב הבא מחמת מכר, ואילו בסט"ז הביא הגר"ז את ספיקו של הט"ז, [וע"ע בחוות דעת (סי' קסו ס"ק ד)

ביאורים והערות

61. ובספר קובץ הערות [יבמות אות תקב תקג] ובקהלות יעקב [ב"מ סי' לז] הקשו דאכתי ייאסר לשלם י' סלעים בתחילת השנה, דמקבל הוזלה עבור הקדמת המעות, ומאי שנא מהא דנתבאר לעיל [דף סג:] דיש איסור רבית בפסיקה בהוזלה, דהיינו שאסור להקדים מעות עבור מקח ולקבל הוזלה תמורת הקדמת המעות, דהוי אגר נטר. [ואף שמבואר בגמ' שם דאם יש לו את החפץ הנקנה ה"ז מותר, מ"מ לא משמע שזה טעם ההיתר בנ"ד, ועוד דהטור הביא [סי' קעג] בשם רבינו ישעיה שאסור לפרש שני מחירים בפסיקה בהוזלה אף ביש לו]. ותירצו הקוב"ש והקה"י דבשכירות יש ב' אופנים לחיוב התשלום, א) ההשתמשות דהיינו המגורים בבית, ב) הקנין לדור בבית, וזמן התשלום על ההשתמשות הוא בסוף השכירות, משא"כ אם בא לשלם עבור הקנין זמן התשלום הוא בזמן שעושה קנין, ולכן אין זה נחשב כהקדמת מעות וכאגר נטר. אמנם מלשונות הראשונים [ב"ב דף פז.] נראה טעם אחר, דנהי שאין השוכר מחוייב לשלם את השכר אלא לבסוף, מ"מ כל משך זמן השכירות הוא זמן מתאים לתשלום זה, ושוכר ששילם במשך זמן זה, בין בתחילה בין באמצע הזמן אינו בגדר מקדים מעות אלא הוא בגדר משלם שכר, ולכן מותר גם לפרש שני מחירים.

ולענין שוכר הבא לשלם קודם שמתחיל לגור, עיין לקמן [סעיף ח].

62. כתב החוות דעת [ס"ק ו] דנידון זה של הב"י אי הוי ר"ק הוא רק להראשונים הסוברים שיש איסור ר"ק בהרווחת זמן של הלואה, אך לפי הרמב"ם שכתב בשם רבותיו שאפילו בהרווחת זמן של הלואה אין איסור תורה בקציצה, כ"ש שאין איסור תורה בהרווחת זמן של חוב שכירות.

שכתב בפשיטות שאם חייב לו חוב מחמת מכר והרויח לו את הזמן יש בזה ר"ק, דהרווחת זמן חשיבא כנתינת מעות מעתה].[63]

<u>דיני רבית בהתחייבות נדוניא</u>

כתב הרמ"א שמותר להתחייב נדוניא לחתנו ולהתנות עמו, שאם לא ישלם בזמן יוסיף לו סכום מסויים לכל שנה של עיכוב, ואין זה רבית דכיון שהנדוניא היא מתנה ואינה תשלום על הלואה או על מכר, ורשאי אדם להתחייב מתחילה מתנה באופן זה, אתן לך ק' דינר במתנה בשנה זו, ואם לא אתן השנה אתן קי' דינרים בשנה הבאה, ואין זו רבית אלא כל סכום שהוא מתחייב הוא בכלל המתנה הראשונה שנתחייב לו.

אמנם דין זה הוא דוקא באופן שהתחייבות התוספת נעשתה בד בבד עם עיקר התחייבות הנדוניא, דאז אמרינן דכל סכום שיתן הוא מכלל ההתחייבות הראשונה ואינו נחשב כאגר נטר, אך אם כבר חל חיוב הנדוניא, ואח"כ ביקש המחותן הרווחת זמן תמורת תוספת, כתב הרמ"א שזה בכלל הרווחת זמן שנאסרה, כמבואר לעיל בדיני הרווחת זמן.

מקור הדין הוא בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תתקפט וביתר ביאור בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' ב].

וכתב הט"ז [ס"ק ט] שצריך המחותן להתחייב את התוספת בשעת התנאים, שאז חל עליו חיוב הנדוניא, דאף שאינו צריך ליתן את הנדוניא בזמן התנאים אלא בזמן הנישואין, מ"מ החוב חל עליו מזמן התנאים, וזמן הפירעון הוא בזמן הנישואין. ולכן אם בזמן התנאים התחייב ק' דינר, ובהגיע זמן הנישואין ביקש הרווחת זמן תמורת תוספת, יש בזה איסור רבית, והובאו הדברים בחכמת אדם [כלל קלב סט"ז] ובגר"ז [סעיף יז].

ועיין ט"ז [סוס"ק ט] שהביא בשם הלבוש שגם כשמתחייב באופן הנ"ל בזמן התנאים, טוב לכתוב את כל ההתחייבות בסגנון של קרן ולא בסגנון של קרן ותוספת, פירוש שיכתוב פלוני נתחייב לחתן ק' דינר לשנה זו או קי' דינר לשנה אחרת, ולא לכתוב פלוני נתחייב לחתן ק' דינר ואם יאחר מלשלם יוסיף י' דינר על כל שנה, וטעמו דיש לחוש לדיין טועה שיסבור שיש בזה איסור רבית ולא יגבה את התוספת.

ביאורים והערות

63. <u>תוספת עיון</u>

עיין בחכמת אדם [כלל קלו ס"י] שמבואר מדבריו דבמקום שהמנהג לשלם את השכירות בתחילת השנה אין היתר להרבות על השכר ולומר אם מעכשיו אתה נותן לי שכרה י' ואם מדי חודש שכרה דינר בחודש, דכיון שבמקום זה המנהג לשלם מתחילה נמצא שאם אינו משלם מיד הוי המתנת מעות והוי אגר נטר. ובספר מחנה אפרים [סי' לא] כתב דאף במקום שהמנהג לשלם מתחילה, רשאים להתנות שישלם לו בסוף, כעיקר דין תורה ששכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, ואין דנים זאת כהמתנת מעות.

שאלות לחזרה

יו"ד הלכות ריבית סי' קעב, קסד, קעד, קעו עד ס"ו
מיוסדות על טור וב"י, שו"ע ט"ז וש"ך, נקוה"כ רעק"א ופתחי תשובה

<u>סימן קעב סעיף א</u>

א. באר היטב מה הדין ללוות במשכונא, שממשכן שדהו למלוה לאכול פירות, באתרא דמסלקי ובאתרא דלא מסלקי, בנכייתא ושלא בנכייתא;
1) לשיטת רש"י?
2) לשיטת הר"חוהרי"ף?
3) לשיטת הרשב"א?
4) לשיטת הרמב"ם?
5) לשיטת הראב"ד?
6) ואיך נפסק בשו"עובר מ"א?

ב. 1) מה הפי' בנכייתא?
2) ומה טעם ההיתר?
3) אם מנכה לו פחות מכשיעור שדה אחוזה - האם הוי בנכייתא?
4) והאם שייך נכייתא במשכון מטלטלי, והטעם?

ג. 1) מה הפי' משכנתא דסורא?
2) והאם מותר ללוות במשכנתא דסורא?
3) מה טעם ההיתר?
4) ומה הדין כשיש כח ביד המלוה לגבות חובו?

ד. 1) מה הדין בכל הנ"ל בבית ובחצר?
2) ומה הטעם לחלק בין שדה לבית וחצר?

ה. 1) מה הדין אם כותב לו אחריות על שאר נכסיו - לדעת ר"ת והרא"ש?
2) ואיך פסקו הט"זוהש"ך בזה?

ו. משכנתא - המותרת או האסורה - לאחר תום השנים שהוקצבו, אם כתב לו 'כל זמן שתימשך משכונא זו בידך', האם מותר למלוה לאכול פירות ואח"כ ינכה לו, ומה הטעם?

ז. באתרא דמסלקי דמחזי כריבית;
1) אם אמר הלוה, חשוב הפירות שאכלת ותנכה אותם בחובך, שאיני רוצה ליתן לך ריבית, האם שומעין לו?
2) מהי פלוגתת הראשונים בביאור דברי הגמ' דלא מסלקינן ליה בלא זוזי?
3) האם מחשבינן משטראלשטרא?
4) ומה הדין אם אמר הלוה - בבי"ד או שלא בבי"ד - איני רוצה שתאכל עוד פירות, ושיהיה לי ממון אשלם לך, האם מסלקינן ליה - במקום המותר ובמקום דהוי אבק ריבית?

ח. מה הדין להלוות על ספרים או מקומות ביהכ"נ ולישב עליהם -בנכייתא או שלא בנכייתא, ומה הטעם?

<u>סעיף ב</u>

ט. משכנתא דסורא;
1) מה הדין אם המלוה רוצה להשכירה ללוה בדבר קצוב לשנה?
2) באופן שאדם אחר שכרה מהמלוה, האם יכול הלוה לשכרה ממנו?
3) והאם יכולים להתנות כך מתחילה בשעת ההלוואה?

י. שאר משכונות;
1) האם יכול המלוה להשכירה ללוה בדבר קצוב לשנה?
2) והאם יכול המלוה להשכירה לאדם אחר והלוה ישכור ממנו?
3) והאם הוי ריבית קצוצה?

יא. במקומות שנותנים דמים על הבתים במשכנתא, ובעה"ב דר בו בשלו ואין המלוה מחזיק לעולם בבית, ואדם אחר מתחייב למלוה בדבר קצוב בכל שנה - מדעת עצמו או בשליחות הלוה - האם מותר - במשכנתא דסורא ובשאר משכונות?

סעיף ג

יב. במשכנתא דסורא;
1) מה הדין אם המלוה נותן ללוה דבר מועט לשנה כדי שיקבל עליו איזה תיקון קל?
2) ומה הדין אם נותן לו דבר קצוב לשנה כדי שיקבל אחריו מנפילה או שריפה?
3) מאי שנא מהא דקיי"ל מתנה שומר חנם להיות כשואל?

יג. 1) הממשכן סתם האם יכול לפדות לחצאין?
2) והאם המלוה נגרע מהפירות כשגואל לחצאין?
3) מהיכן הביא הרשב"א ראיה לדבריו?

יד. 1) משכנתא בלא נכייתאוהמלוה רוצה לנכות כמנהג המקום ההוא, האם מותר או אסור?
2) האם נכייתא טעות סופר הוא?
3) משכנתא בחוב שקדם האם מותר בנכייתא, ומה הטעם?

טו. במקום שנהגו שאם לא יפדנו לזמן ידוע כמו בתחילת כל שנה, שוב לא יפדנו אותה השנה, האם חשיב אתרא דמסלקי או אתרא דלא מסלקי?

סעיף ד

טז. הממשכן בית או שדה ביד חבירו;
1) ואמר המלוהללוה לכשתמכור קרקע זו לא תמכרנה אלא לי בדמים אלו - האם מותר? ומה הטעם?
2) ואמר המלוהללוה לכשתמכור קרקע זו לא תמכרנה אלא לי בשויה - האם מותר? ומה הטעם?
3) ומה הדין אם יכול למכור לאחרים ביותר מכך?
4) ומה הדין אם אמר מעכשיו תהא קנויה לי אם תרצה למכור לאחר?

יז. 1) האם המלוה דוחה המצרן בקניית הקרקע, ומה הטעם?
2) הנאות שהמלוה מקבל שאין ללוה עסק בהם, האם מיקרי ריבית?

סעיף ה

יח. 1) עכו"ם שמשכן חצירו לישראל ואח"כ מכרה לישראל אחר, האם חייב הממושכן לשלם שכר לישראל הקונה, ומה הטעם?
2) ומה הדין אם היה על הישראל הקונה לפדותו, ומה הטעם?

סעיף ו

יט. הנותן חורבה שלו לחבירו שיבנה וידור בה עד שיכלו דמי ההוצאה, האם מותר לחשב לו רק זהוב אחד כששוה ג' זהובים בשנה, ומה הטעם?

כ. 1) האם מותר ללוה לשלם מס על השדה שהשכין, כשהמס מעות או כשהמס פירות, והטעם?
2) איך ביארו הט"זוהש"ך הלכה זו?
3) האם מותר להלוות מנה לחבירו על מנת שישלם המס מאותה מנה?
4) האם מותר להלוות מנה לחבירו ולומר לו אלווך מנה ואם תרויח מהן תפרע תחילה המס והמותר יהיה שלך ואם לא תרויח אפרע אני משלי?

כא. השכין בית שאינו שלו ובא בעה"ב והוציא הבית מן המלוה, והוצרך המלוה לשלם שכר לבעה"ב, האם צריך או מותר ללוה להחזיר למלוה השכר שהוצרך לתת לבעה"ב;
1) כשקיבל עליו אחריות?
2) כשלא קיבל עליו אחריות?
3) ומאי שנא ממה דאמרינן במוכר שדה שאינו שלו דאחריות טעות סופר הוא?

סימן קסד סעיף א-ב

כב. מי שהיתה שדה ממושכנת אצלו, האם מותר לו לחזור ולהשכירה לבעל השדה;
1) במשכנתא דסורא?
2) בשאר משכונות - כשהתנה על כך וכשלא התנה, כשכבר החזיק המלוה וכשעדיין לא החזיק?
3) ואם השכירה לבעל השדה, האם הוי ריבית קצוצה או אבק ריבית?

כג. אם בא אחר ושכרה מהמלוה, האם יכול בעל השדה לשכור ממנו, במשכנתא דסורא ובשאר משכונות, כשהחזיק בה המלוה וכשלא החזיק?

סעיף ג

כד. 1) האם מותר למכור שדהו לאחד ולהתנות עמו שיחכירנו לו אח״כ, ומה הטעם;
2) והאם צריך שיקנה הלוקח הבית תחילה בקנין, ומה הטעם?

<u>סעיף ד</u>

כה. הלוהו על שדהו ואמר לו אם לא תתן לי מכאן ועד ג׳ שנים ברי הוא שלי, ולא אמר מעכשיו;
1) האם הפירות שאכל תוך ג׳ שנים הוי ריבית קצוצה או אבק ריבית?
2) ומה עם הפירות שאכל אחר ג׳ שנים, ומה הטעם?

<u>סימן קעד סעיף א</u>

כו. 1) מכר שדה לחבירו ואמר המוכר לכשיהיו לי מעות תחזיר לי קרקע, או שלא אמר כן רק שהמנהג כן הוא, הפירות שאכל הלוקח הם ריבית קצוצה או א״ר?
2) ומה הדין אם אמר המוכר לכשיהיו לי מעות תחזור ותמכור לי הקרקע?
3) והאם יש נפק״מ בין קצב לו זמן ללא קצב לו זמן?

כז. 1)אם הלוקח אומר מדעתו - קודם גמר המקח או בשעה שהתחיל המקח - כשיהיה לך מעות אחזיר לך הקרקע, האם הוי תנאי?
2) ואם כשאמר הלוקח כן חלטו ממנו המוכר וחזקו - האם הוי תנאי?

כח. 1) אם מכר לו קרקע מעכשיו והמתין לו מעות, האם מותר ללוקח או למוכר לאכול פירות?
2) ומה הדין אם לא אמר לו מעכשיו אלא שהחזיק או קנה כראוי?

<u>סעיף ב</u>

כט. מכר לו שדה ובאותו יום עשה לו שטר שאם יחזיר מעותיו יחזיר לו שטר המכר, האם יש לו דין מכר או דין הלוואה;
1) כשתנאי זה נעשה קודם המכר או בשעת המכר?
2) כשתנאי זה נעשה אחר גמר המכר?

<u>סעיף ג</u>

ל. שלח שליח לקנות שדה מפלוני ואמר המוכר לשליח שמוכרו בתנאי שיחזירנו לו כשיהיו לו מעות, ואמר השליח אתם חברים בטוב תתפשרו. באר שיטות הראשונים והשו״ע האם מוציאים ממנו פירות שאכל, ומאיזה טעם?

<u>סעיף ד-ה-ו</u>

לא. מכר לו שדה ונתן לו מקצת דמים, האם יכולים המוכר או הלוקח לאכול הפירות;
1) כשאמר מוכר ללוקח קנה כשיעור מעותיך?
2) כשאמר מוכר ללוקח לכשתביא שאר המעות תקנה מעכשיו?
3) כשאומר הלוקח, אוכל הפירות ואם לא יגמר המקח אנכה לו דמי הפירות?
4) כשאומר המוכר, אוכל הפירות ואם יגמר המקח אנכה לו דמי הפירות?
5) ומה הדין אם אומר לו בנוסח: אשלם לך הפירות שאכלתי?
6) ומה הדין אם אומר המוכר כשתביא שאר המעות קנה, ולא אמר מעכשיו?

<u>סעיף ז</u>

לב. באופן דהדריזביני או שנולד ספק אם המכר קיים;
1) האם מותר לאכול הפירות והאם מהני תנאי דאנכה?
2) להשו״ע, מה הנפק״מ בין התנאי דסעיף ה לתנאי דסעיף ו?
3) ואיך נקטינן להלכה בזה?

<u>סעיף ח</u>

לג. השוכר מחבירו בית והקדים לו שכר עשרים שנה והתנו שאחר שנה או שנתיים אם ירצה המשכיר להחזיר לו ינכה לו שככר הזמן שהיה הקרקע תחת ידו ויחזיר לו הקרקע;
1) האם מותר לעשותו?
2) מאי שנא ממוכר שדה לחבירו דאמרינן שאסור?

<u>סימן קעו סעיף א</u>

לד. מה הדין להשכיר מעותיו עשרה דינרין בדינר לחודש;
1) כששוכר להוציאם והוציאם?

שאלות הנוגעות למעשה

יו"ד הלכות ריבית סי' קעב, קסד, קעד, קעו עד ס"ו

א. חנויות ומפעלים שמוכרים מכוניות או כל מכשיר וכדו' עם תקופת נסיון, האם מותר.

1. כאשר הלקוח נותן צ'ק או אשראי מיידי ולא פודים את זה.

2. כאשר הלקוח נותן צ'ק דחוי לסיום זמן הנסיון.
3. ואם המוכר משאיר גם לעצמו אפשרות ביטול העיסקה.
4. כאשר המוכר משאיר לעצמו אפשרות ביטול העיסקא, האם תלוי מי מקבל אחריות אם יגנב או יתקלקל.
5. והאם תלוי אם זה מותנה רק אם הוא לא ימכור לאחר.
6. האם שונה כאשר יתנו שבמידה ומחזיר אחרי הנסיון משלם לו אגרת שימוש.
7. אם ינכה מיידי את אגרת השימוש לפי ימים שבמידה ולא משאיר מחזיר לו את הכסף שנתן, אבל בניכוי הימים שהשתמש.
8. אם כבר החזיר את הרכב וקיבל את כספו, חזרה האם יכול לתבוע דמי שימוש.
9. והאם יועיל שיקבע שקונה את הרכב או המכשיר, אבל בתנאי שיכול לבדוק או לברר האם זה המחיר הזול בשוק, וכן בתנאי שהמוכר שימצא רכב אחר ואם לא יחזיר לו את הרכב.

[קע"ד ס"ק, וס"ה, מו"מ סימן ר"ז ס"ו, שו"ע הגר"ז סנ"ה].

ב. קנה מוצר או ספר וכדו' ומצא שהוא פגום.

1. האם יכול להשתמש בו בינתים עד שיקבל כספו חזרה.

2. האם מיד בקניה מותר להשתמש בחפץ מבלי לבדוק שמא ימצא שהוא פגום.
3. האם שונה כאשר רואה שהמוכר ידע מכך.
4. אם לא ידע שהוא פגום ובינתיים השתמש, האם יכול לקבל את כל כספו בחזרה.
5. והאם יועיל שהמוכר מוחל לו.
6. האם יש חילוק אם המוכר יתן לו חזרה את כספו או שיתן לו מוצר אחר.
7. והאם המפעל או החנות יכולים לתת לו גם פיצוי, או כשאין להם אותו דגם לתת לו דגם אחר שהוא יותר יקר.

[קס"ד ס"ק, קע"ד ס"ו, מו"מ ר"ז ס"י, ולל"ב ס"ו].

ג. קונה דירה.

1 האם מותר למוכר לגור שם עד התשלום האחרון.

2 וכן להיפך כאשר הדירה מוכנה, והמוכר מוכן שהקונה יכנס לפני סיום התשלום האחרון.
3 האם יועיל כשאר סוכם שקונה יחסית, או שצריך להפקיד את הכסף במקום אחר לפי אותו חלק, שמא הלוקח לא ישלם בסוף.
4 האם שונה כאשר כתוב מפורש שהמוכר ימשיך לגור עד התשלום האחרון.

[קע"ד ס"ק נרמ"ק]

ד. בע"ח שאין באפשרותו לשלם, עשו לו גביה

1. האם אפשר לתת לו ארכה שאם יחזור עד אז יחזירו לו את הנכס

2. האם יש חילוק אם סיכמו את כל אפשרות זו כבר בשעת ההלואה.
3. האם יועיל שיורידו לו דמי שימוש.

4. האם הדמי שימוש צריכים להיות סבירים.
5. האם צריך שיוכל מיידי לפדות.
[קע"ג ס"ק, ס"ג רמ"ק, ס"ך סקכ"ה-כ"ו]

ה. אדם שלחוץ כספית.

1. האם יכול למכור דירה וכדו' בקנין גמור, ולהתנות שכאשר ישיג כסף יחזור הלוקח, וימכור לו את הדירה.

2. האם יש הבדל אם קבעו זמן שעד אז ודאי שלא יוכל לקנות חזרה.
3. או להיפך שכל תנאי זה מוגבל רק עד תאריך וזמן מסויים, ומכאן ואילך אין לו אפשרות לקנות.
4. ואם התנה שיחזיר לו את זה במחיר קצת יותר מוזל, ללא כל יחס אמיתי לשווי הדירה.
5. והאם יועיל כאשר ימכור לו את הקרקע ללא כל תנאי, ומיד אח"כ יעשו שטר התחייבות התקף בכל פרטיו שכאשר המוכר יביא מעות יחזיר לו הלוקח את הקרקע ללא כל קיזוז מחיר.
6. בכל האופנים הנ"ל האם יכול הלוה [המוכר] להשאר לגור בדירה ולשלם לו שכירות.
7. האם יש חילוק בין להשאר לגור, או שזה דירה שהוא קנה ולא עמד בתשלום, אבל עדיין לא נכנס לתוכו.
8. וכן האם יש חילוק בין אם מסכם איתו לכתחילה שישאר לגור שם או שלא סיכם מתחלה.
[סימן קע"ד ס"ק כ-ג, ופ"ו, ס"ך סק"ק, חו"ד סק"ק, הגהות ממרי נרוך שם, ממנ"ק סימן י"ג, שו"ע הגר"ז סנ"ד, ניה"ל סימן תמ"ח ס"ד ד"ה לק מהני, קס"ד ס"ק כ-ג]

ו. רוצה לבצע עיסקא גדולה רוצה להראות שהוא בעל יכולת.

1. האם יכול ללוות מחבירו סכום כסף גדול בהתחייבות להחזירם כמו שהם, ולשלם לו על זה שכירות יומית.

2. והאם תלוי מי מקבל אחריות של גניבה, שוד, שריפה וכדו'.
3. והאם תלוי אם לווה שקלים או כל מין מט"ח אחר.
4. אם בסוף כן השתמש בכסף, האם מותר לו לשלם לו דמי שכירות על כל התקופה, או עד הזמן שהשתמש את הכסף.
5. והאם יכול גם לבצע לצורך כך העברה בנקאית לחשבונו, עם שעבוד ועיקול שלא יוכל למשוך את הכסף מהחשבון.
6. וכן מי שצריך למאזן השנתי להראות שהוא במינוס, האם מותר לו לעשות מינוס לחשבון אחר בבנק ושיהיה מעוקל לטובת הבנק.
[קע"ו ס"ק, ופ"ג, נמר הגולה, ממנ"ק סימן ל"ב, חו"ד קע"ז סקי"ט].

ז. מקומות שמשכירים לשמחות, כוסות, צלחות, פמוטים, תכשיטים, סירים, שמלות כלה.

1. האם מותר כאשר השוכר מקבל עליו אחריות קלקול וכדו'.

2. וכן מקומות שמשכירים כלי עבודה, מכשירי רפואה, או ספרי קריאה האם מותר להם לגבות אגרה עבור הבלאי שנוצר בשימוש.
3. האם יש חילוקי דינים בין הדוגמאות הנ"ל.
4. בכל האופנים הנ"ל האם אפשר לסכם שבמידה והמוצר יתקלקל בשימוש, יחזיר לו חדש.
5. והאם מותר לשוכר לסכם שבמידה וימצא חן בעיניו החפץ ישאירו אצלו ויקנה לו אחר.
6. וכן האם המשכיר יכול להתנות שבמידה וייוצר בלאי יקנה השוכר חדש וישאיר את הישן אצלו.
7. וכן כאשר החפץ נשבר כמה צריך לשלם עבורו כפי זמן שלקח או כפי ערכו אחרי תקפות השימוש עם הבלאי שנוצר.
8. וכן כל שוכר רכב ויש עליו ביטוח, האם יש חילוק כאשר פוליסת הביטוח ע"ש המשכיר או השוכר.
[ס"ב-ד, ט"ו סק"ג-ד, ס"ך סק"ד, שו"ע הרב סל"ה, חו"ד ס"ג, מכמ"ק קל"ו ס"ז-ח].

יסודות הנידונים בשאלות הנוגעות למעשה

א. כשנותן דחוי, יש לדון האם נחשב שלא שילם לו אפילו שלמעשה בפועל יכול המוכר לסחור בזה, ואולי תלוי האם יצטרך להחזיר לו את הציק, או גם יוכל לתת לו תמורה, אבל כל שהמוכר משאיר לעצמו אפשרות ביטול העיסקא או הלוקח [כ"כ נגר"ז], וכך סוכם במכר, ודאי הוה ריבית, ולא יועיל מה שאח"כ יחזיר לו דמי שימוש, אלא שדנו בפוסקים שאפשר שאם באותו מקום בין אם קונה במזומן ובין בדחוי מקובל שנותנים את האפשרות הזו, א"כ בהכרח שא"א להחשיב את האפשרות מחמת ההקדמת מעות, אלא שזה משרותי המכירה. אבל אם מסכם לכתחילה שחלק מהתשלום הוא עבר דמי השימוש, כלומר פחות מכמה שהשתמש, או שזה תנאי במכירה למפרע, כלומר שעל הצד שהוא קונה, התשלום הוא מלא, ואם לא קונה התשלום הוא מלכתחילה עבור השימוש מותר. וזה תלוי האיך סיכמו למפרע וצד ביטול או מכאן ולהבא, ובכל זה אין חילוק בין קרקע למטלטלין כמבואר בשו"ע הרב.

ב. מאחר והוה מקח טעות המעות בידו הלואה ואסור להשתמש בו, וכן אסור למוכר לתת לו אח"כ מוצר שיותר יקר, וכמבואר כאן באופן שלא דיירי ליה, וכאשר לא מחזיר לו מעות אלא מכשיר אחר, אם קנה אצל סוחר חנות וכדו' לא אצל אדם שמכר באקראי אינו נחשב שעד עכשיו היו המעות הלואה, וממילא אפילו שמקבל חפץ דומה ממש לפסיקה, כי בכל מכירה יש פסיקה על קבלת חפץ, ומ"מ מבואר בט"ז שרק אם כבר נתעורר לו ספק אסור להשתמש בו, וכן הדין אם היה גר בדירה ויתברר שהיא מעוכלת, או שיש בה פגם רציני, או שא"א להעבירו בטאבו וכדו', אלא שנחלקו האחרונים האם בכה"ג זה רק מדין ריבית, או שזה מדין מחילה בטעות, והנפק"מ גם האם יכול למחול לו עוד לפני שהחזיר לו חפץ אחר או כסף, ונפק"מ גם באופן שידע המוכר שא"א להעביד בטאבו וכדו', ושעל דעת כן לא קונים, וי"א שבכה"ג הוא גזל ביד המוכר ואין בזה כל ריבית.

ג. אם כבר שילם את הכל, וכ"ש אם רשם בטאבו, הרי הוא שלו ממש, ואין כל נפק"מ מי גר בה, ואפילו שלא עשה קנין כבמטלטלין, אם רשם באבו למרות שלא שילם לו את כל הכסף, המוכר אסור לגור כי זה עבור ההמתנת מעות, דכבר עבר לבעלות הלוקח, ואפילו אם התנו להדיא שלא יצא כ"ז שלא משלם לו, מאחר וכבר העביר את הבעלות ואדרבה נחשב אולי אפילו כקצוצה, וכן כל חוזה שתקף ולא הוזכר להדיא שמקנה לו רק חלקית לפי התשלום, או שהמוכר יוכל להמשיך לגור שאז אפשר לקבוע לתאריך מסויים שעד אז זה חלק מהתשלום של הדירה, אבל זה רק עד תאריך מסויים, וגם בין אם שילם לו את הכל או לא שילם לו את הכל, אבל כאשר רק מסכים בע"פ או אחרי סיכום המכירה נחשב עבור המתנת המעות, ואם התנו כלומר שזה חלק מהמכירה וממילא לא משנה כמה היחס של התשלום, ואם יכתוב עד תשלום האחרון יש לדון שנחשב עבור זה, ואם הלוקח נכנס קודם ושילם לו את הכסף לפני הזמן, אם לא יכתוב שמעביר לו כבר את הבעלות, אלא רק נותן רשות לגור, יחשב לריבית, וכן אם הקבלן סיים לפני הזמן או שהמוכר עבר כבר לדירה שלו שהתפנתה והלוקח רוצה להכנס ועוד לא שילם את הכל אם לא כתוב יחסית שכבר קנה אסור, ויש לדון כשהלוקח מעכב קצת מהתשלום עבור רישום בטאבו או בעיריה וכדו' האם נחשב שעדיין לא קנה ומשתמש בדירה שחלקה עדיין של המוכר בגלל ההמתנת מעות שעדיין לא ששילם או שמאחר והמעות קיימים ומעכבם לדבר מוגדר אינו נחשב שמשתמש עבור המתנת מעות.

ד. כאשר עושים גביה אח"כ בעצם זה מכירה או תשלום וא"כ כאשר גובה ואח"כ מחזיר וזה תנאי בעצם של ע"מ שאינו נחשב למכירה, אבל כאשר סיכם את כל זה בשעת ההלואה עצמה הרי זה כמשכנתא, ואם מוריד לו מקצת מהמעות הרי זה כבנכייתא, ואפילו אם מנכה לו דבר מועט ג"כ מהני, וכן אם קבע זמן מסויים שקודם לא יוכל לפדות נחשב כמסלקי ובב' אופנים אלו לדעת הרמ"א מותר ולדעת המחבר אסור, ויכול גם לפדותה לחצאים, לכן צריך שיתנה רק כאשר יביא לו את מלא הכסף דאל"כ נחשב כמסלקי.

ה. דכשאומר ע"מ הרי זה חידוש מצב, והמכר היה קיים, אבל ללא זה אפילו שהתנו שעד זמן מסויים אינו יכול לקבל חזרה אינו נחשב כמכירה לזמן כי הרי צריך להחזיר לו כל מעותיו, אבל כשינכה לו נחשב כמוכר לזמן שמעות מועטים, וגם ללא קביעות זמן, זה עצמו הזמן עד שיביא מעותיו, ולדעת המחנ"א כל שמזמן מסויים חל המכר כבר עכשיו נחשב למכירה על תנאי ומותר, ובגר"ז

חולק עליו, אמנם מאחר ורק כאשר יתן לו דמים ועי"ז יקיים התנאי יתקיים המכר, ואם לא יקיים התנאי יתבטל המכר, א"כ לכתחילה ודאי אסור לסכם כן כמבואר בביה"ל לענין חמץ. אבל אם ינכה לו על השימוש, לדעת הרמ"א אפילו אם לא יעשה על דרך תנאי מותר, ככל משכנתא בנכייתא, וכן להיפך אם סיכם להדיא שלא יקח ממנו עד זמן מסויים, לי"א אלו שבלא מסלקי אפילו ללא נכייתא מותר, וכ"ש כאשר יצטרפו שתי הדברים ביחד, וכמבואר בש"ך סק"א שכל מש"כ המחבר שזה ריבית קצוצה זה רק לשיטתו כלומר שכל מכירה ע"מ וכדו' אפשר גם להכלילו ולהגדירו בדיני משכנתא, [ועיין מקרי לב יור"ד ס"כ דעת המוסריס גס נע"מ] ומ"מ אם המכירה כדינה ממש, אלא אח"כ עושים תנאי, אפילו שהוא תקף מ"מ זה התחייבות חדשה, ואין לה כל חיסרון למכירה שנעשה כדין, אלא שיש לדון כאשר מגיע בתחלה לקחת הלואה ולא נותן לו, שברור שזה היה הנושא ולכן עושה את המכירה, שאפשר שיחשב כזבין ולא אתדייר ליה, כלומר שזה מצב ברור שע"ד כן עושה שאח"כ יתנו ויקנו יאסר, ואם הלוה רוצה להשאר לגור בתוכו בשכירות בכל האופנים אסור, אבל אם עדיין לא נכנס לתוכו, לדעת הרמ"א באופנים שקנה עם תנאי של ע"מ, אחרי המכר שלכו"ע הרי זה לפחות כמשכנתא דסורא לדעת הרמ"א מותר לחזור ולשוכרה אם לא התנו על כך מראש, וגם לא היה גר שם בתחלה, ואם תחלה שכר את זה אדם אחר ואחרי שהוא יצא יכול גם הראשון שהוא בעל הדירה לשכור את זה.

ו. אם מתנה שלא להוציאם מותר גם לשכור, אמנם לדעת הרמ"א זה רק אם קיבל עליו הלוה רק אחריות גניבה ואבידה אבל לא קיבל עליו אחריות אונסים, אבל באופן שיכול להיות הפסד דזולא, לדעת המחבר בס"ג זה עצמו מתיר אפילו אחריות ממש, אבל לדעת הרמ"א כל שאין קבלת פחת אסור, וכתב המחנ"א שה"ה מטבע כזה שמוגדר לפירא שלדעת המחבר מספיק שיש צד שהמוכר יפסיד זולא, וא"כ כאשר יתן לו מט"ח אפילו אם הלוה יקבל כל סוגי האחריות מותר לשלם שכר, ואם אח"כ כן השתמש במעות ללא רשות, מבואר בש"ך שאסור ליטול שכר עברו זה וכתב החו"ד שבכה"ג נראה הכל כהלואה, ולכן אסור לו ליטול שכר גם על הזמן שלפני שהוציא, אבל בשעה"ד הקשה דמאחר והתנה עמו שלא ע"מ להוציאו א"כ כשהוציא הוא גזלן ואין בזה איסור ריבית. אבל אם המלוה קיבל עליו כל האחריות נחלקו בזה בדעת הרמ"א הש"ך, גר"א, חו"ד, רע"א [ויעמלר נעז"ס נסימן קע"ז] ואם עשה לו העברה בנקאית עם עיקול מלהוציא, יש לדון מחד שבכה"ג אמנם אין לו רשות להוציא את הכסף, אבל קבלת ההלואה היא עצם מה שנרשם ונזקף לזכותו ולא שייך כאן שמחזיר לו אותם מעות, וגם יש לדון האם שייך כאן איזה קבלת אחריות מלבד ירידה בהלואת מט"ח שמועיל רק לדעת המחבר, וכן כאשר מעביר לחשבון אחר בבנק יש לדון כאשר נשאר באותו בנק האם נחשב שקיבל ובפרט כאשר הבנק עצמו יכול לעכב מלהוציא, וכן לא שייך כאן קבלת אחריות, כי הכל נשאר בבנק.

ז. מבואר בט"ז שדין כלים שוה למעות, וממילא גם כאשר שוכר ע"ד להחזיר לו את אותו כלי, מותר רק כאשר השוכר מקבל על עצמו רק אחריות של גניבה ואבידה, אבל כאשר מקבל גם אחריות שאם ישבר וכדו' ישלם לו אסור, אמנם זה רק בכלי שאין לו כל בלאי, כגון פמוטים תכשיטים, ואולי כוסות וכדו', אבל בכלי כזה שיש לו בלאי, כגון בגדים שיש צורך בכיבוס שיוצר בלאי, וכן ספרים שהשימוש עושה בלאי, מותר אפילו אם מקבל אחריות האונסים ג"כ, ואפילו אם מתנה שבמידה וירצה יוכל להשאיר את החפץ אצלו ולהחזיר לו אחר, כי נחשב תשלום עבור בלאי זה, אבל אם תנאי השכירות שצריך לשלם אגרה עבור בלאי, לדעת הרמ"א אסור, אבל לדעת המחבר מספיק שהמשכיר מקבל על עצמו שאם ירד בשוק ערך החפץ מקבלו כמו שהוא, ואם מתנה שבמידה וישבר יתן לו חדש, מאחר וכאשר יחזיר לו את הכלי כמות שהוא יקבלו ביחד עם הפחת שירד זה מתירו, ואם לא מתחייב לשלם לו אלא רק אם ישבר מותר, אבל אם התנו שבכל מצב שיהיה בלאי יקנה לו חדש, רק לדעת המחבר מותר מחמת אחריות הזולה, וכן לדעת המחבר כאשר נשבר יכול להחזיר לו לפי כמה שהחפץ היה שוה בשעה שקיבלו, אבל לדעת הרמ"א מותר לו לשלם רק כמה שהיה שוה בשעה שנשבר, וכן כאשר הביטוח הוא ע"ש המשכיר נחשב כאחריות עליו אבל אם הביטוח ע"ש השוכר נחשה כעליו, ולכן רק אם יש בלאי, ולדעת המחבר עצם זה שערכו יכול לרדת מתיר.

2) כששוכר להוציאם ולא הוציאם ומחזירם בעין?
3) כששוכר להתלמד בהם או ליראות ומחזירם בעין?
4) כששוכר להתלמד בהם או ליראות והוציאם?

לה. באר פרטי דינים בקבלת אחריות;
1) כשהשוכר לא קיבל עליו רק אחריות גניבה ואבידה?
2) כשהשוכר קיבל עליו כל האחריות?
3) כשהמשכיר קיבל עליו כל האחריות?
4) כשהמשכיר קיבל עליו רק אחריות דגניבהואבידה או רק דאונסין?
5) כשהמשכיר לא קיבל עליו אחריות כלל?

<u>סעיף ב</u>

לו. 1) מה טעם מותר להשכיר כליסאפי' נותן לו רשות למוכרם וכדו'?
2) ומה הדין להשכיר כלים שאין בהם פחת, בדרך הלוואה ולא בדרך הלוואה?

<u>סעיף ג</u>

לז. 1) האם מותר להשכיר ספינה או כלים ולקחת דמי פחת או שנשברה, ומה הטעם?
2) והאם מותר להתנות ששוכר יתחייב באונסין, ומה הטעם?

<u>סעיף ד</u>

לח. מה הדין לשכור פרה ולשומה בדמים שאומר הרי פרתך עלי בשלושים דינר אם תמות, וכל זמן שהיא אצלי אשלם לך דינר לחודש?

<u>סעיף ה</u>

לט. המשכיר שדה או ספינה או חנות בסכום מסויים וביקש ר' זוז להשביח החנות או השדה או הספינה ולשלם לו יותר ממה שהקציבו, האם מותר ומה הטעם?

<u>סעיף ו</u>

מ. המשכיר קרקע;
1) מה הדין לומר לו קודם שהחזיק אם מעכשיו אתה נותנלי הרי הוא לך בי' סלעים, ואם תתן לי שכר חודש בחדשו הרי הוא בסלע לכל חודש? ומה הטעם?
2) והאם צריך תיכף ליכנס לדור בה? ומה הטעם?
3) אם כבר החזיק לשכור בי' סלעים או שכבר נתחייב בשכירות, האם מותר לבקש ממנו סלע לחודש וימתין לו על המעות?
4) והאם הוי ריבית קצוצה או א"ר?

מא. מה הדין להרבות בנדוניית חתנים - כשהתנו כן קודם הנישואין או אח"כ, ומתי צריך להתנות דבר זה?